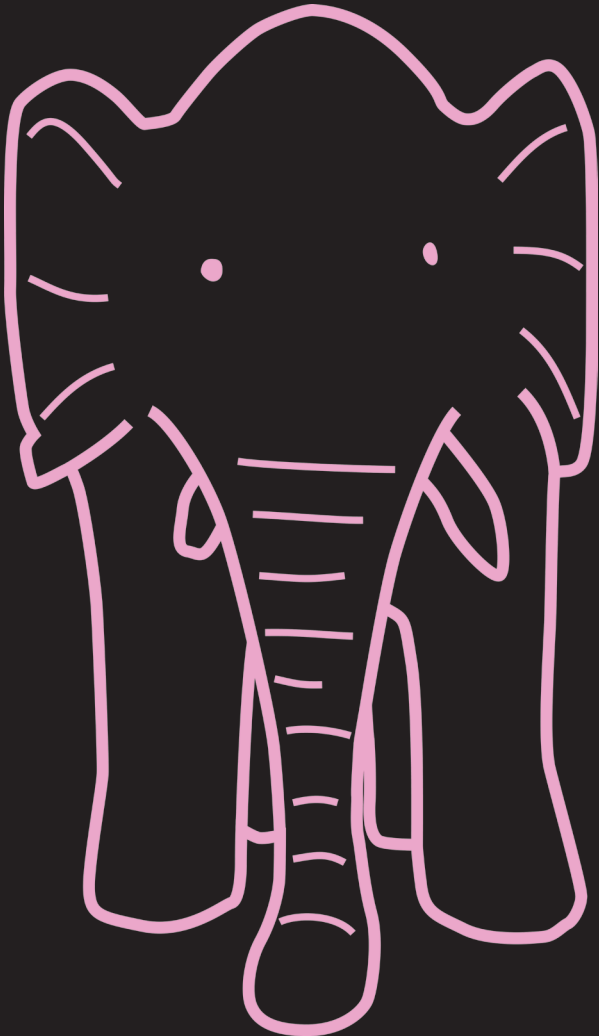

Frans de Haan

CONGO **1966**

CONGO 1966

FRANS DE HAAN

CONGO **1966**

DE DROOM VAN MIJN VADER

Het is 1966. Ik ben tien jaar. Maar het zou ook 1967 kunnen zijn. Of 1965. In dat laatste geval ben ik negen jaar. Jaartallen, levensjaren, seizoenen, herinneringen die in elkaar overlopen. *Ik wil wel ouder worden, maar niet oud. Voor mij luistert de kalender van de geschiedenis nog niet zo nauw. Toch blijken dit later jaren des ondersheids te zijn geweest.* Ik woon in Léopoldville, de hoofdstad van Congo, de République Démocratique du Congo. In 1966 verkleurt Léopoldville tot Kinshasa, Congo een paar jaar later tot Zaïre. *In dit tijdsgewricht lijkt alles veranderbaar en kneedbaar, maar tot dan toe heb ik nog nooit iemand "Plus ça change, plus c'est la même chose" horen zeggen.*

Mijn vader is geboren in Antwerpen en heeft daar tot zijn zeventiende gewoond. In deze Belgische jeugdijaren moet de droom zijn ontstaan om ooit in dit verre, warme land te wonen. Een paar decennia later is het zo ver. Gezin geen bezwaar, integendeel, de celibataire eenzaamheid van katholieken is hem vreemd. Tropenijaren, romantisch, maar ook idealistisch. Zending, gewikkeld in het kadopapier van onderwijs, ter verheffing van het volk. Protestantisme als de integrerende, vooruitstrevende kracht van dat alles.

Mijn vader is ons een jaar vooruit gereisd om de veiligheid van de situatie te beoordelen. Begin 1965 zet hij het sein op groen. In de zomer van dat jaar reizen wij, mijn moeder, mijn oudere broer, mijn oudere zus, mijn jongere zus en ik naar Congo. De Lockheed Electra trakteert ons onderweg op een ongekend aantal luchtzakken. Sindsdien associeer ik Afrika met turbulentie. In de zomer van 1966 vliegen wij met een

DC 8 op en neer naar Nederland. *Verlof is gerechtvaardigde vakantie, betaald door anderen.* Tropenjaren tellen dubbel voor wie beschikt over een blanke, kwetsbare huid. Via Brazzaville in het andere Congo keren wij terug naar Léopoldville. Wij ervaren nu zelf hoe breed de rivier is, hoe machtig de stroming, hoe onvoorspelbaar de draaikolken, maar van de eindeloze lengte kunnen wij ons geen voorstelling maken. Fascinerend is de vegetatie in de rivier, die soms meer op een knollenveld lijkt. Het resultaat van een uit de hand gelopen hobby van een Amerikaanse bioloog, zo wordt beweerd.

Ik ben tien jaar. Mijn leven ligt aan mijn voeten. Ik loop mijn toekomst in. Ik ben in een land waar lopen niet alleen nodig is om vooruit te komen maar ook om te overleven. Naar de put om water te halen. Naar de markt om bananen te kopen. Naar de stad om werk te zoeken of om te ontsnappen aan verkrachting. Naar de andere kant van het land om de president af te zetten. Dit land gaat niet vooruit, het staat niet eens stil, het holt met bloeddoorlopen ogen de afgrond in. Om op te lossen in het niets. Dit land is geen mislukte natiestaat, het heeft nooit bestaan. Maar knipper even met je ogen en overal is leven.

VERDIEPING

Overal trilt de lucht. Boven het grauwe beton van het vliegveld, waar hitte en regen de lijnen hebben verteerd die de grote vogels naar hun platte kooien moeten leiden. Naar links en naar rechts wappert een eindeloze vlakke op het netvlies, spaarzaam onderbroken door de stille silhouetten

*van gevonden en verloren voorwerpen. De trap op wieltjes
kust bijna de snavel van de vogel. Karretjes als slangen waar
grote zwarte mannen koffers in ordeloze massa's opstapelen.*

*Overal trilt de lucht van verwachtingen. Nieuwe kleuren.
Nieuwe geuren. Nieuwe smaken. Nieuwe vergezichten. Een
nieuw land. Een nieuw continent. Het continent van de
oudste mens.*

*Overal trilt de lucht van visioenen. Boven het asfalt van de
enige vierbaansweg van het land, waar de dorre takken
van de palmen worden afgekap, waar de stoepwand bij elk
staatsbezoek een nieuwe kalklaag krijgt, waar de wetten
van het verkeer een timide afspiegeling zijn van die van de
jungle. De auto zet zich in beweging.*

*Kleuren duiken op. Vrouwen lopen heupwiegend langs de
weg, lange bonte doeken om het lichaam gewikkeld, een
emaille schaal vol barsten op het hoofd. De hibiscus, het
felle rood bedekt met windzand. Verschoten reclameborden
van wereldmerken. Langs de staketsels van niet gebouwde
verdiepingen druipt achteloos de bougainvillea.*

*Geuren strijden om een behaaglijke plek in zijn neus. Kleine
gele bananen in bijna cirkelvormige trossen. Opegebarsten
papaya's die loom, de zwaartekracht bijna trotserend, naar
beneden zijn gevallen. Maar vooral het brandende gras, ooit
groen maar al maanden geel en dan nu tenslotte zwart,
dat knispert wanneer het wordt betreden door plastic
kinderschoenen. Hij ziet de scheidslijn tussen geel en zwart
omhoog kruipen langs de heuvel, de rook zoekt zich een weg
en lost op in de fel lichtblauwe horizon.*

Geluid nestelt zich in zijn oorschelp. Kinderstemmen vormen met hun schelle klanken een onvermoeibaar koor dat elk moment opklinkt. Uit de huizen, wanneer de auto wacht bij het stoplicht. Op het plein, waar de bakker zijn melkbrood verkoopt. Uit het klaslokaal, dwars door het traliewerk en de halfopengedraaide ruitjes. De krekel raspt voor het laatst zijn stem en wordt door de opkomende dag verdreven. Zo zal hij hem nog bijna achthonderd dagen begeleiden in dit land, begin en eind van de dag inluiden, opklinken wanneer het gesprek op de veranda stilvalt, wegebben wanneer het gezelschap zich terugtrekt in de omslotenheid van vier kale muren.

Door de voorruit zien we de witgekalkte wegranden, in de verte een smalle corridor waar de auto nauwelijks tussen past, van dichtbij de achteloze grenzen van een brede zwarte vlakte. We kijken beurtelings naar links en rechts, telkens wordt de trillende leegte gevuld met verbazing. Vanuit de kattenbak kijk ik als enige door het ovale achterraam, mijn blik gefixeerd op de linker wegrand. In een flits doemen palmen, bananen en vrouwen op, om heel langzaam op te lossen in de kolk van de scheve horizon. Ik weet zeker dat de auto langzamer rijdt wanneer ik achterwaarts in de tijd reis. In stilte bouw ik verdiepingen op huizen.

BUNGALOW MET DAK

Ons huis staat in Parc Hembise, een heuvelachtige wijk aan de rand van Léopoldville. De wijk is ergens aan het einde van de jaren vijftig gebouwd voor de gegoede import die na een dag hard werken ruimte, veiligheid en enige

koelte heeft verdiend. Medewerkers van ambassades, de Verenigde Naties, de UNESCO, multinationals en ander reislustig volk. De meesten zijn blank, iedereen is rijk. *Relativeren vereist een zekere welvaart.*

Het huis is een soort bungalow, het heeft geen verdieping maar wel een puntdak. Als mijn broer en ik via de tralies van de garage op het dak klimmen kunnen we de enorme zwarte spinnen met gele vlekken zien die zich proberen te verschuilen tussen de warme Eternit platen. We sluiten een niet-aanvalsverdrag met de spinnen. Als wij de spinnen niet kietelen onder hun oksels, vertellen zij niets aan onze ouders. Het linkerdeel van de voorkant van het huis wijkt een paar meter terug, zodat er een overdekte veranda is ontstaan. Daar kan je buiten zitten zonder dat de stralen van de zon je kruin weten te bereiken. Mijn moeder is twee jaar lang tevergeefs bezig de planten in de bakken langs de veranda tot leven te wekken.

De dubbele voordeur biedt direct toegang tot de grote woonkamer. Links staan twee, drie stoelen, een bank en een kast, in het midden maar meer naar achter wacht de eettafel drie keer per dag en uiterst rechts is de open werkkamer van mijn vader. Het huis telt drie slaapkamers, linksachter is de slaapkamer van mijn ouders, rechtsachter verbindt een gang de jongens- en meisjesslaapkamer met de rest van het huis. Achter de eettafel is een open doorgang naar de keuken en van daaruit kom je in de garage en de kleine kamer voor Noël, de 'boy', de hulp in de huishouding. Uit angst voor revoluties, aardbevingen, onvermogen van het personeel en ander ongemak heeft mijn moeder een heel Mepal servies aangeschaft. Flauw lichtblauw. Hard plastic,

volmaakt onbreekbaar. *En voor eeuwig onafbreekbaar.* Grote borden. Kleine borden. Bekers. Soepkommen. Vooral de grote borden vinden wij fantastisch. Als onze ouders niet opletten zetten wij de borden op hun kant en toveren met krachtige polsbewegingen eindeloze pirouettes tevoorschijn. Zacht zoemt de Mepal blues over tafel, totdat de kinetische energie is vervluchtigd en de borden een kletterende noodlanding op de tafel maken. Soms op de grond. Niet leuk, niet doen, horen wij van onze ouders.

Ons huis staat op een rechthoekig perceel, waar de ene weg zich in de andere boort. Aan de voorkant en de rechter zijkant, de twee straatzijden, is het huis omgeven door een tuin. Voor het grootste deel bestaat die uit stevig, dor gras dat naar een groene toekomst snakt. Met zijn zwaaiende machete houdt Noël het gras echter onverbiddelijk kort. Na het gras volgt de border, waar weer het botanische gezag van mijn moeder geldt. Daar eindigt het perceel met een muur, drie lagen van opengewerkte betontegels, samen ruim een meter hoog. De bovenkant van de muur vormt een ware racebaan voor de kleine grijze hagedissen die op onvoorspelbare momenten heen en weer schieten en elkaar moeiteloos passeren op de paar centimeter die beschikbaar zijn. Ook na een paar maanden van observatie en geduld zijn ze voor mij veel te snel om de theorie van de aangroeiende staart fatsoenlijk te kunnen testen. Mijn jongere zus beweert nog steeds dat ik op een dag een stel honden uit de buurt zo lang heb getreiterd dat zij zich massaal tegen ons keerden. Met een snelle klimpartij over de muur zou ik mijn kuiten hebben weten te redden. Zij niet. Met een hondenbeet, stromend bloed en een tetanusprik als levendige herinneringen.

Achter ons woont een gezin uit Noorwegen, dat zich twee jaar lang verstoopt voor mijn spiedende blik. In het volgende huis woont de familie Hekker. Landgenoten. Hij onderhoudt vliegtuigmotoren en cirkelt in zijn vrije tijd rond met kleine vliegtuigen. Cessna, Piper Cub, van hem leer ik deze namen achteloos uit te spreken. Zonnebril, Heineken, dubbelganger van Prins Bernhard. Zijn vrouw leert mijn moeder roken, hun dochter is bevriend met mijn oudste zus en hun zoon is te jong om door mij serieus te worden genomen.

Aan de vierde kant van het perceel, langs de oprit naar onze garage, staat een wankel hek met spaarzaam prikkeldraad. Er zijn goede voornemens, plannen zelfs, om in de woestenij aan de andere kant van het hek een huis te bouwen, maar vooralsnog stopt hier de vooruitgang. Dat geldt in zekere zin ook voor het onbebouwde perceel tegenover ons, waar het dagelijks afval van de buurt op een kleine vuilnishoop wegsmeult. Vanuit ons huis zien wij hoe een stel Congolese kinderen daar de drie rode bollen met de bedorven en inmiddels bruin uitgeslagen Goudse kaas leeg eten die tot onze grote teleurstelling het zeetransport niet in de juiste conditie hebben overleefd. *Ontzetting, schaamte zonder plaatsvervangning.*

JODOCUS BRUMMELKAMP

Wanneer wij voor het eerst ons huis binnentreden heeft mijn vader voor een kunstzinnige verrassing gezorgd. Op een verhoging staat een beeld. Een gestileerde zwarte man, armen gekruist voor de borst, geometrische patronen van

oker en wit verspreid over het lichaam, het hoofd bedekt met een stuk omgekeerd corduroy waar een slordige bos raffiasprietten onder vandaan komt. Tachtig centimeter hoog. Licht als balsahout. Onze huisgod, verklaart mijn vader. Jodocus Brummelkamp. In vormgeving, geloof en naam geen koloniale bastaard maar een perfecte synthese van Congo, Nederland en België. Mijn vader lacht. Wij lachen allemaal mee. *In een goede protestant smeult het verlangen naar een katholieke aankleding van het dagelijks leven.* In de twee jaar dat wij in dit huis wonen gaan alle rampen aan ons voorbij. Maar de betekenis reikt verder, zoals elke religie hoop transformeert in verwachting. Wij zullen een harmonieus gezin vormen.

NOËL

Is het een Angelsaksische erfenis van Henry Morton Stanley, de avonturier die zich voor zijn principes en opvattingen levenslang liet influisteren door zijn wisselende broodheren, dat de gebruikelijke mannelijke hulp in blanke huishoudens 'boy' wordt genoemd en niet 'garçon'?

Onze boy heet Noël, een immer lachend kerstkind van een jaar of vijftientig. Slippers, wit overhemd, een ketting met een kruisje om zijn hals. Katholiek, voor een belangrijk deel opgenomen in onze beschaving. Zijn gezin, vrouw en kind, woont ergens in de 'Cité', de eindeloze aaneenschakeling van lemen hutjes en betonexperimenten die net zo goed onderdeel zijn van de metropool die Léopoldville aan het worden is als de avenues en hoogbouw uit de koloniale nadagen van de Belgen. Noël reist elke dag met de bus

op en neer. Soms blijft hij slapen in de halve kamer die hem naast de garage is gegund. Voor ons, kinderen, een merkwaardig klein oppervlak. Tussen zonsopgang en zonsondergang scharrelt Noël wat in huis en tuin, op zoek naar een werkbare taakverdeling met mijn moeder die niet goed weet wat zij uit handen moet geven.

Na de geboorte van een tweeling worden wij door Noël uitgenodigd voor de doopdienst. Trots toont het ouderpaar de zwarte hummeltjes in hun schitterend witte jurken. Een kerk vol vrouwen die de ruimte moeiteloos vullen met hun rondborstig gezang. De kinderbijslag van mijn vader, zelf de helft van een tweeling, wordt in dank aanvaard.

Een tijd later ontstaat twijfel over de verhoudingen. Een gouden armband van mijn moeder is spoorloos verdwenen. Congolees handwerk, met steentjes van malachiet, een van de vele wonderen uit de oneindige schatkamer van het zuidoostelijke Katanga. Men kijkt elkaar aan en zoekt tevergeefs. Mijn vindingrijke vader looft een vindpremie uit. Een paar uur later vist Noël, naar eigen zeggen, zo benadrukken mijn ouders, de armband uit de afvoer van de wasbak.

Lichte paniek ontstaat op een dag wanneer een dikke slang in de garage wordt signaleerd. De slang is zich aan het verslikken in een enorme kikker. De gretigheid van de slang is groter gebleken dan de elasticiteit van zijn kaken. Noël pakt gedecideerd zijn machete, trekt de slang uit de garage en laat in het gras een regen van doffe slagen neerdalen op de kronkelende massa.

Dit is het land waar slangen zich niet straffeloos kunnen verslikken en waar tijdelijk heldendom kan worden ingehuurd. Arme kikkers.

LIEVEBENDERTJESCLUB

Een kind zoekt naar geborgenheid. Een proportioneel universum waar heimelijk kan worden gewerkt aan de eigen identiteit. Waar de straling van aangereikte waarden wordt weerkaatst, waar het gif van tradities wordt geneutraliseerd. Een schuilplek waar de warme belangstelling, de zorg, de liefde van anderen, ouders voorop, niet doordringt, bewust buitenspel wordt gehouden.

Een maand na onze vliegvlucht arriveren ook de twee kisten die wij ruim voor ons vertrek uit Nederland hebben volgepropt met spullen die noodzakelijk zijn voor onze overleving in dit barre land. Houten kisten van twee bij twee bij drie meter. *Ofzoveel minder als ik sindsdien ben gegroeid.* De container is in dit stadium van de wereldgeschiedenis nog niet veel meer dan een curiosum. De kisten hebben niet alleen de bootreis overleefd maar ook de inklaring in de havenstad Matadi en het transport naar Léopoldville. Met een koevoet worden de kisten geopend. Als een uitvergroete versie van pakjesavond worden de spullen het huis in gedragen. Na afloop resteren twee lege kisten. Ze staan langs de oprit naar de garage.

Mijn broer ontfermt zich over een kist. Hij laat de kist rechtop zetten, klimt er bovenop en geniet van het uitzicht. Visionair leiderschap. Een paar jaar later kiest hij niet

voor de kansel, de route die hem als oudste zoon wordt ingefluisterd door de familietradities. Liever brengt hij echte verlichting bij de mensen thuis. Mijn oudere zus zoekt haar geborgenheid elders, zij is bang voor splinters.

De tweede kist wordt geconfisqueerd door mij en mijn jongere zus. In deze volgorde. Wij richten een geheim genootschap op, de Lievabendertjesclub. Ik ben de baas en mijn zus een trouw maar gewoon lid. Zij moet haar gehoorzaamheid aan de nobele doelstellingen van de club bij elke bijeenkomst bevestigen door het hijsen van de vlag. Ik kijk toe. De kist wordt van een rode verflaag voorzien. In de kist staan twee krukkjes en een tafel. Wij schrijven onze schriftloze geschiedenis.

Dit is het amalgaam van de flauwekul van Lord Baden Powell waar mijn moeder haar hele leven in gelooft en de corporale verhoudingen die mijn vader hebben gevormd. Mijn ouders moeten onze rituelen met een milde glimlach hebben gadegeslagen.

Mijn leiderschapsstijl sindsdien. Ik sta niet op de preekstoel, maar wil wel worden gehoord. Ik verstop mij, maar schuw de schijnwerpers niet. Het roer laat mij onberoerd, maar ik heb wel een mening over de koers.

Na de kist volgen, elders en anders, boshutten, boomhutten, afgeschermdede delen van zolders, nog later studeerkamers en werkkamers. Een eigen plek in het universum. Verhuizingen verstoren deze zelfgecreëerde geborgenheid, flexwerk verloochent het verlangen van de huttenbouwer. De ballade van de moderne nomade wordt met valse stem gezongen.

SENTINEL

's Nachts slapen de soldaten. In elke menselijke samenklontering die zich stad noemt gloeit een aardse sterrenhemel aan kleine vuurtjes. De 'sentinels' handhaven de orde. De blanke man kent de verhalen over ongenoegen, opstandjes en erger. Hij informeert met interesse naar verhoudingen tussen stammen in dit grote, veelzijdige land, maar zijn antropologische geamuseerdheid slaat pas in doodsangst om wanneer zijn eigen personeel de machete heft. Gelukkig voor hem is dat een zeldzaamheid. Dat wat nu doorgaat voor 'The White Man's Burden' is hoogstens een ongemakkelijk gevoel, een nachtmerrie die zich slapend houdt.

Veel aan dit land is onverbiddelijk. Iedereen weet dat. Door de ligging bij de evenaar blinkt de zon uit in voorspelbaarheid. Zes uur is het scharnierpunt, 's ochtends floept het licht aan, 's avonds wordt abrupt de stekker eruit getrokken. In die wisselzone lossen de 'boys' en de 'sentinels' elkaar af. De dienstverlening aan de hulpbehoevende klasse is 24/7.

Bij het weglekken van het brute middaglicht scharrelen de eerste 'sentinels' al rond de huizen. Zij bewaken de rijkdommen van de bezitters tegen het onheil van de nacht. Met z'n tweeën of drieën zitten zij op hun zelfgetimmerde stoelen, de hele lange nacht, met aan hun voeten een smeulend vuurtje dat leeft op hun sterke verhalen. De stoelen zijn een afgeleide van hun fraai bewerkte voorgangers, uit de tijd dat de trek naar de stad zich nog niet had voorgedaan. Moeder, geboortedorp en stam zijn

nu ver weg. Hier is elke 'sentinel' de 'chief' van het domein van een ander.

Wanneer de dia's uit mijn Congoese jaren zich al lang en breed hebben verzoend met hun ontkleuringsproces maak ik mijn eigen interpretatie van deze 'chief chair'. Een multiculturele cross-over van Congo, Rietveld en mijn eigen kleurenwaaier. Lumumba Lounge. Een aanwinst voor de salon van elke socialist.

COCA-COLA

Na elke schooldag wacht er thuis een beloning, een flesje Coca-Cola. *Ouders weten hoe zij hun kinderen kunnen omkopen, hoe het leed van verhuizing en hitte kan worden verzacht. Kinderen weten waar zij recht op hebben. Opvoeden is wederzijdse chantage.* De logistiek is een dagelijks, bijna sacraal ritueel. Na de toestemming wordt de deur van de grote ijskast geopend. De flesjes worden gepakt en ontkurkt, een rietje wordt in het flesje geplaatst zodat de zuigende lippen voor een verbinding kunnen zorgen tussen het bruine vitaliserende vocht en de smachtende mond.

Dit is het moment waarop rust over het gezin neerdaalt, iedereen verkeert even in een eigen wereld. Wij weten nog niet dat geluk meestal een kort leven is beschoren, maar wel dat in enkele minuten de flesjes leeg zijn. In de bijkeuken zetten wij de restanten van ons feestje in een houten Coca-Cola krat en pakken daaruit de lauwe flesjes die zich in de ijskast kunnen voorbereiden op onze innige omhelzing van morgen.

In de loop van ons verblijf in Congo wordt de dagelijks benodigde hoeveelheid Coca-Cola verhoogd naar anderhalf flesje per dag. De geschiedschrijving vermeldt niet of dit een gevolg is van met de leeftijd meegroeiende fysiologische behoeften, verslappende pedagogische principes, toegenomen welvaart of getormenteerde kinderzielen die intenser moeten worden getroost.

De leerschool van Coca-Cola is veelzijdig. Het flesje is aan de binnenkant slechts 33 centiliter groot, maar het gelukseffect is groots en eenvoudig herhaalbaar. Lust in de vorm van dorst is lesbaar en kwantificeerbaar. Hoeveel van die flesjes passen er niet op de rode vrachtwagens die in het woelige verkeer van Kinshasa altijd weer een feestelijk herkenningspunt vormen? Wij weten heel goed dat die flesjes ook buitenshuis vrijwel overal verkrijgbaar zijn. Bij het zwembad van het 'Athénée' waar wij 's avonds vaak naar toe gaan, bij de 'fleuve' waar wij in het weekeinde wandelen en de machtige Congo-rivier een bijna onneembare barrière zien vormen tussen de twee landen die zij naar zich heeft laten vernoemen.

De zegeningen van een wereldmerk zijn bekend: alomtegenwoordigheid en constante kwaliteit als garanties tegen teleurstellingen. Coca-Cola weet heel goed dat de consument ongeduldig en risico-avers wordt geboren. De eerste ontmoeting tussen vraag en aanbod is beslissend. De dankbare kinderziel zet daar een levenslange merkentrouw tegenover. Zo krijgt de chantage tussen ouders en kinderen een vertakking naar het grootkapitaal.

AUTHENTICITÉ

Gids. Dorpsoudste. Chieft. Clanhoofd. Landheer. Maarschalk. Baron. Graaf. Hertog. Markies. Prins. Mullah. Koning. Paus. Ayatollah. Keizer. Paus. CEO. Mannen op zoek naar erkenning, status, macht en rijkdom, goedschiks via gezag en legitimiteit, kwaadschiks via uitbuiting, list en geweld. Mannen op zoek naar zichzelf.

In Nederland word je als scholier herinnerd aan het bestaan van de koninklijke familie door lepeltjes, mokken en borden met opdruk die bij feestelijke aangelegenheden gratis en voor niets over het volk worden uitgestrooid. Met alle achteloosheid van dien. Het aardewerk wordt een paar keer gebruikt en probeert zich daarna achterin de kast te ontworstelen aan de vergetelheid. Lepeltjes verkleuren als kadavers in de bestekbak. Dromenboeken zorgen hoogstens voor een lichte glimlach op psychoanalytische boekenbeurzen.

Hier in Congo gaat het anders. Vlak na onze aankomst in 1965 grijpt Mobutu definitief de macht. Na de onafhankelijkheid in 1960 heeft hij al een beslissende hand in het uitleveren van Lumumba aan zijn bloeddrinkers, nu worden Kasavubu en Tshombe achteloos terzijde geschoven. Pas in 1997, honderdduizenden en misschien wel miljoenen doden verder, komt er een einde aan zijn heerschappij. Zijn biografie kan worden gelezen als de kroniek van een aangekondigde genocide. Mijn vader maakt ons politiek bewust en spreekt aan tafel zijn zorgen uit over het precaire karakter van de democratische republiek waarin wij wonen.

Een jaar na zijn machtsovername is Mobutu zwak genoeg om zich bedreigd te voelen en sterk genoeg om meedogenloos op te treden. Hij wil een voorbeeld stellen aan al zijn huidige en toekomstige opposenten. In mei 1966 worden vier politieke tegenstanders zonder veel proces veroordeeld en in een vol stadion opgehangen. De sfeer, het rumoer, de onrust zijn overal voelbaar, ook bij ons thuis. De familiegeschiedenis beweert dat mijn vader de organisatie waar hij in dienst is, de 'Conseil Protestant du Congo', probeert te verleiden zich publiekelijk uit te spreken tegen deze doodstraffen. Tevergeefs. Tot woede van mijn vader wordt zijn contract een jaar later niet verlengd. Drie jaar later omschrijft hij de secretaris-generaal van de CPC in een artikel als zwak en onbekwaam.

Dat zijn wel de allerlaatste kwalificaties die Mobutu op zichzelf van toepassing acht. Als fenomeen is hij alom aanwezig in het dagelijks leven. De ware Afrikaanse leider zit niet meer als dorpsoudste onder een grote boom met zijn bloedbroeders in een kring om hem heen, maar dringt via affiches, radio en televisie door tot in elke straathoek, in elke vezel van zijn onderdanen. Als voormalig journalist gelooft Mobutu heilig in communicatie, in de macht van het woord, in 'Radio Trottoir'. Met veel tamtam wordt de kleurentelevisie in Congo geïntroduceerd, een jaar eerder dan in Nederland. De uitzendingen beginnen met een filmpje waarop te zien is hoe Mobutu uit de wolken tevoorschijn komt. De grote leider is letterlijk en figuurlijk ver boven het volk verheven. Maar zichtbaarder dan Onze-Lieve-Heer.

Op 30 juni, Onafhankelijkheidsdag, wordt een enorme militaire parade georganiseerd. Wij gaan met het hele gezin kijken. Naast alle afschuw over zijn brute machtsuitoefening moet mijn vader ook enige fascinatie voor het leiderschap van Mobutu hebben opgebracht. *Geeft hij voor één keer toe aan de sensatiezucht die in elk mens huist, is het de parallelle in de rituelen van staat en kerk of hoopt hij via oogcontact Mobutu tot mildheid te stemmen?* Vlak voor het begin van de parade zie ik hoe in een zijstraat van de Boulevard du 30 Juin de banden van jeeps worden voorzien van een laag kalk. *De witte lach van nieuw, van list en bedrog.* Vermakelijk is ook hoe de mannelijke soldaten die de jeeps besturen vlak voordat zij de presidentiële tribune bereiken plaats maken voor hun kersverse vrouwelijke collega's. Met horten en stoten vervolgen de jeeps hun weg naar het einde van de boulevard, waar weer snel van chauffeur wordt gewisseld. Emancipatie in het kloppend hart van de natie.

Mobutu zelf is de vastberaden gids achter deze vooruitgang. Op zoek naar waardering of op zijn minst erkenning begint hij een authenticiteitscampagne. Zijn eigen culturele revolutie. Hij verwisselt zijn uniform eerst voor een eenvoudig pak dat herinnert aan Nehru en Mao. Graag wil hij het westen, van de Verenigde Staten tot België, laten voelen en zien dat hij bepaalt waar zijn zon op gaat. Maar al snel beseft hij dat zijn ware 'roots' aan zijn voeten liggen. Vanaf dat moment tooit hij zich in Afrikaanse kleren met het luipaard als hofleverancier. Onafscheidelijk is hij van zijn 'bâton du chef', de ebbenhouten staf die hij strak onder zijn oksel heeft geparkeerd. Eigennamen moeten ook participeren in dit emancipatieproces. Léopoldville

wordt Kinshasa. Joseph Désiré Mobutu wordt Mobutu Sese Seko kuku Ngbendu wa za Banga, de sterke, krachtige leider die het land naar voorspoed zal brengen. Potente grappenmakers geven een andere vertaling; De Haan Die Geen Hen Met Rust Laat. Een paar jaar later wordt Congo omgedoopt tot Zaïre. Dat blijkt een misvatting, dat woord heeft een Portugese oorsprong. *Maar dat wist men toen nog niet, zoals men zoveel nog niet wist.*

In het economisch leven blijkt de macht van Mobutu uiterst beperkt. Bij elke devaluatie van de Congolese munt krijgen postzegels een overdruk met een hogere waarde. Voor mijn broer en mij een waar filatelistisch feest.

Waar het westen via een eeuwenlang proces de macht van dynastieën geleidelijk aan weet in te inperken, daar slagen vele Afrikaanse landen er in deze evolutie binnen één generatie in omgekeerde richting te voltooien. De bloeddorst die als een bezetene door de aderen van de nieuwe heersers stroomt is een mensenverslindende cocktail van het overlevingsinstinct van de jager-verzamelaar, de ongecontroleerde wreedheid van de koloniale planter en het cynisme van de gewetenloze handelaar in een kapitalistische wereldeconomie.

PAPAYA

Langs de oprit naar de garage, vlak bij het huis, staat een papayaboom. Het is een eenzame boom met een dunne stam, versierd met slechts enkele takken en bladeren. Armzalig bijna. Toch is het veel meer dan een boom die

bij elke stevige windvlaag door midden dreigt te breken. De boom is nieuw voor mij. De kerven in de stam, die als externe jaarringen de onstuimige vruchtbaarheid van dit continent illustreren. De vorm van de bladeren, een uitgestoken hand die je welkom heet, nergens worden zo veel handen geschud als in Afrika. De verrassende hoeveelheid pitten binnenin de vrucht, waarvan je na droging en met veel geduld een ketting kan maken. Ook de smaak van het vruchtvlees is nieuw. Jammer voor de papaya dat ik die smaak niet bijzonder aantrekkelijk vind. Het is meer een kwestie van gedogen, net zoals bij de meloen in Nederland. Toch is de papaya een mijlpaal in mijn leven, de papaya staat voor alle nieuwe vruchtensmaken die ik nog zal ontdekken. *Pas vele jaren later, in een ander land en op een ander continent, dringt die essentie tot mij door. Daar ontvouwt zich een smaakspectrum dat vele octaven omvangrijker is dan mijn Hollandse papillen ooit hadden kunnen vermoeden.*

De confrontatie met een nieuwe smaak is als een verliefdheid. Een aanzwellende wervelwind die je vanuit het niets verrast. Opeens ben je omringd door onbekende krachten, dringt zich een sensatie aan je op, proef je die op je tong, voel je die in de rest van je lichaam. Onrust, onzekerheid, onmacht. Maar ook tinteling, kansen, vergezichten. Zal de draaikolk afzwakken tot een windhoos die de lokale krant niet haalt, afbuigen naar een perifere gebied of juist aan kracht winnen waardoor je wordt meegesleurd in een concert dat nog lang niet aan zijn finale is begonnen? Ben je een speelbal van onzichtbare driften, niet in staat tot navigeren op een boot van drijfhout? Durf je je mee te laten voeren door een labyrint vol spiegelpaleizen en achtbanen? Is het mogelijk

het oog van die wervelwind te fixeren, te laten samenvallen met de eigen positie, om tijd te winnen, om even niet te worden geconfronteerd met de vernietigende zoektocht van de tornado naar uitsteeksels in een onbekend emotioneel landschap, om nog even te kunnen wentelen in de luxe van een ongekend aantal keuzemogelijkheden?

De papaya heeft ook een verrassend humoristische kant, als representant van alle voedzame voortbrengselen van de natuur die trouw luisteren naar de wetten van de zwaartekracht. Door rijpheid, storm of pure balorigheid vallen papaya's en hun soortgenoten vroeg of laat naar beneden wanneer ze niet bijtijds worden geoogst. Een landing in het gras, zoals die van de papaya's bij onze oprit, is tamelijk roemloos, maar de vele keren dat ik in de stad een auto zie met een fikse kokosnootdeuk in het dak zijn onvergetelijk. De echo's van mijn lach galmen nog na in Kinshasa. Hier is geen sprake van een schuldig landschap, maar van de onschuldige wraak van bomen die door mensen op een verkeerde plek zijn geplant.

SCHOOL

Mijn moeder brengt ons dagelijks met de auto naar school, het 'Athénée de Kalina', in de buurt van het centrum. De school bestaat uit een verzameling van gebouwen; paviljoens met klaslokalen, vergaderzalen, internaat, gymnastiekzaal, zwembad, poortgebouw. Tussendoor bomen en grasvelden. Op het speelterrein waar wij in de pauzes worden losgelaten is het altijd druk. Toch ben ik verbaasd wanneer wordt gemeld dat binnenkort de

zesduizendste leerling wordt verwacht. *Een land dat naar kennis hunkert. Vraag en aanbod die elkaar aanmoedigen.* Mijn broer zit op de Vlaamse afdeling van de middelbare school, mijn oudere zus en ik op de Vlaamse afdeling van de lagere school.

In het schooljaar 1965-1966 zit ik in klas 3A. De klas telt ongeveer dertig leerlingen, op vier Nederlanders na allemaal Vlamingen. De Nederlanders worden consequent 'kaaskoppen' genoemd, maar dat wordt eerder vriendelijk dan malicieus uitgesproken. Iedereen in mijn klas is blank. Dat vinden wij tamelijk vanzelfsprekend, zonder dat wij daar diep over hebben nagedacht. Toch zijn er verspreid over de Vlaamse klassen wel een paar kinderen uit gemengde huwelijken. De omgang is vriendschappelijk. Soms stellen wij ons de taalkundige vraag waaruit de andere helft van halfbloedjes bestaat.

Het klaslokaal heeft aan één kant ramen, stroken van smalle glaslatjes die als luxaflex open en dicht kunnen worden gedraaid. De glaslatjes zijn de sluizen voor het geluid dat naar binnen wil. De sonore klanken van de Franstalige afdelingen, de harde maar toch zangerige Congolese stemmen, het onschuldige lawaai van spelende kinderen die even zijn ontslagen van de leerplicht, het uitlaatgeluid van passerende auto's en bussen, de tsjirpende krekels met een verstoord bioritme. En voor het geluid dat naar buiten wil. Opdreunende namen van plaatsen, provincies en rivieren van het koude thuisland en van het continent waar dat thuisland zo'n prominente plaats inneemt. Hier is het leven mooi maar het verblijf eindig. Het thuisland is een vast referentiepunt maar de schoonheid daarvan

wordt niet bezongen. Er klinken geen Vlaamse of Belgische liederen.

Ook is er het geluid dat in mijn oorschelp telkens een kleine ruis veroorzaakt. Opdrachten. De toon is vanzelfsprekend en beslist. Waar Nederland altijd op zoek is naar mogelijkheden om onderwijsstelsels en leermethoden gelijke tred te laten houden met de zucht naar verandering die elk seizoen in zich draagt, daar regeert in België continuïteit in ideologie en bedrijfsvoering. Autoriteit, hiërarchie, orde en gezag, in willekeurige volgorde. Een traditie die door de Vlamingen kritiekloos is overgenomen van hun toenmalige politiek-bestuurlijke overheersers, de Walen. In deze voormalige kolonie geldt dit alles a fortiori. Bij het begin van de schooldag staan wij naast onze tafel en verwelkomen wij onze juf. Na haar dankwoord voor deze verrassende ontvangst mogen wij gaan zitten. Mijn juf heeft een witte jurk aan, zonder mouwen. Zij is getooid met een tropenbestendig permanent.

Eenmaal per week verandert de toon in de klas. Dan komt de pater naar binnen geschreden. Reusachtig, lang, dik, oud, baard, bril, grijze haren en wenkbrauwen, in een wit habijt met een romige sjerp om zijn omvangrijk middel. Vriendelijke ogen, zachte stem, gemoedelijke uitspraak. Sculptuur van beschaving. De onschuld zelve. Opdrachten worden verzoeken.

Het onderwijs is opgeknipt in een groot aantal vakken, eilanden die volgens een klassiek maar niet nader toegelicht systeem met elkaar zijn verbonden. Bij proefwerken en rapporten wint het systeem nog aan

complexiteit doordat vakken soms een veelvoud van tien als maximum hebben. Twintig, dertig, maar ook vijftig komen voor. In een periode dat het woord computer wel bestaat maar nog geen betekenis heeft, kan het niet anders dan dat deze waanzin tot uitputtende rekensessies moet hebben geleid. Te meer daar voor elk vak een ranglijst van alle leerlingen wordt opgesteld, met als klap op de vuurpijl een totaalscore voor elke leerling van de klas, gebaseerd op het gewogen gemiddelde van alle vakken. Dit totaal, deze ranglijst, wordt elk kwartaal op een apart vel meegegeven aan de leerlingen. *De genadeloze transparantie van de meritocratie.*

Bij thuiskomst stort mijn vader zich op de berekeningen. Vergissen is menselijk. Hij respecteert de Vlaamse onderwijskundige bureaucratie, maar heeft toch liever dat een kaaskop bovenaan de ranglijst staat. In het bijzonder zijn eigen zoon. Het vereist wel enige moed, merk ik, om mijn juf na een vakantie opmerkzaam te maken op een rekenfout voor het vak Milieukunde die beslissend doorweegt in het totaal. Toch bevalt deze competitieve wereld mij. Ik ga mee in het systeem en in de ambities van mijn vader, ook omdat zich hier een afruilmechanisme blijkt voor te doen. Zolang ik in de top drie van de klas sta, kan ik mij op school en thuis meer permitteren. *Mijn modus, rebel binnen het systeem.* Dat geldt ook voor mijn wekelijks rapport, waarbij een cijfer wordt gegeven voor vlijt, orde, netheid en gedrag. Voor de eerste drie is een tien een vanzelfsprekendheid, voor mijn gedrag moet ik elke week weer een ander verhaal paraat hebben. Het weekrapport moet door één van beide ouders worden gearafeerd en maandagochtend worden ingeleverd. Het ouderlijk leed dat

zich hierbij in de loop van een jaar verzamelt, vermoedelijk bij mijn moeder, komt op Sinterklaasavond naar buiten.

Frans, / Verdorie is het gedrag weer een zeven? / Hoe vaak gaan we dat nog beleven? / Je weet hoe hoge cijfers hier worden gegeven. / Daarom verwachten we voor gedrag minstens een negen! / Als het zo doorgaat Frans, zijn wij bang, / Dat de Juffrouw zegt: 1000 regels schrijven. Rang!! / En als het niet helpt worden het er meer, / Totdat je je mond leert houden, kleine Heer! / De Sint hoopt dat het nu afgelopen zal zijn, / En dat de volgende week een negen te zien zal zijn. Hij hoopt dat je met dit cadeau weinig regels moet schrijven!! / Doch dat het gebruik van dit ding altijd een plezier zal blijven! / Sint Nicolaas

Zoals het vrouwen zijn die hun mannen naar oorlogen sturen, zo zijn het moeders die van hun zonen onrealistische prestaties verwachten. Mannen en jongens wentelen zich met een zelfdestructieve graagte in deze uitdagingen.

Minder plezant in dit schoolsysteem zijn de straffen. Er zijn desolate momenten waarom mijn mouwloze juf mij gebiedt naar voren te komen, te knielen voor het schoolbord en met mijn knieën op de koude betonvloer mijn armen recht omhoog te houden. Wanneer ik uit vermoeidheid mijn armen een paar fatale centimeters laat zakken, krijg ik een ferme tik met een liniaal die precies één meter lang is.

Naast onze klas is het lokaal van meester Rik. Klas 3B. Rik is een jaar of dertig. Lang, polo-shirt, goedgebruind, zonnebril, altijd lachend. Een playboy, zonder dat ik het woord ken. Ik maak indruk op hem met mijn figuurzaagkunsten en mag

die af en toe vertonen in zijn klas. Onbegrijpelijk is het moment waarop hij na een wilde nacht zijn groene Triumph Spitfire op de Boulevard du 30 Juin om een van de schaarse lantaarnpalen parkeert. Een dodelijke en meer dan persoonlijke ontmoeting tussen het kille rationalistische stratenpatroon van het kolonialisme en de hitsige chaos van de Congolese jungle. *Hartstocht stoort zich niet aan grenzen.* Het wrak blijft er een paar weken liggen.

Bij elk verkeersongeluk, bij elk asfaltschurend geluid van remmende auto's, maar vooral bij de angstwekkende secondestilte die daarop volgt, denk ik aan meester Rik. Bij elke sportauto die de stralenkrans van een lantaarnpaal doorsnijdt zie ik de overeenkomsten tussen het gezicht van de bestuurder en een portret van Francis Bacon. Niet omdat ik gefascineerd ben door de banaliteit van het kwaad, maar omdat dit een van de weinige herinneringen is waarvan ik de authenticiteit niet betwijfel. Een verkeersongeluk is fascinerend, niet vanwege het sadistische geweld van metaal op metaal of het uitzicht op bloed en pijn en vermindering van onschuldigen en onwetenden, maar vanwege de wetenschap dat zich hier een botsing van pure natuurkrachten heeft voltrokken waarvan de uitkomsten koel en analytisch kunnen worden berekend en vastgelegd.

Het twintigjarig bestaan van de school wordt in het voorjaar van 1966 groots gevierd. Op woensdag 11 mei voeren leerlingen van de Vlaamstalige afdeling het toneelstuk 'Saidjah' op, naar het Javaanse volksverhaal over de blinde prinses. Blijkbaar is er geen Congolees volksverhaal voorhanden, evenmin als een Belgische Multatuli voor een variant daarop. *En dan durft David van Reybrouck te*

beweren dat Nederland een voorbeeld kan nemen aan België in de omgang met een koloniaal verleden! Drie dagen later is er een defilé van alle leerlingen. Trots sta ik in een korte broek en een wit hemd, getooid met het blauwgele wapen van de school, op het grote plein van de school, omzoomd met trotse leraren en ouders.

In mijn tweede jaar in Congo is de Vlaamse afdeling van de lagere school verzelfstandigd tot de Prins van Luik school en verhuisd naar een ander deel van de stad. In de zomer van 1966 worden de kantoren van een voormalige fabriek omgebouwd tot klaslokalen. De grote, hoge loodsen zijn beschikbaar als tot de verbeelding sprekende speelruimten. Op een foto is te zien hoe ik de vorderingen van de verbouwing bekijk, alsof ik mij ervan wil vergewissen dat mijn persoonlijke ontwikkeling na de vakantie geen vertraging oploopt. Nu brengt mijn moeder dagelijks eerst mijn oudere broer naar het 'Athénée' en daarna de rest van de kinderen naar deze nieuwe school. Ook mijn jongere zus mag vanaf dit jaar haar leergierigheid uitleven. De naam van de school is anders, maar leraren, leerlingen en schoolsysteem zijn nagenoeg gelijk gebleven. De omgeving is echter een stuk minder groen, minder idyllisch. Ook vallen wij nu buiten het bereik van de Congolese stemmen die hun zojuist verworven kennis graag opdreunen in een uiterst gedisciplineerde ritmiek.

Blank en zwart, zwart en blank. Of het nu gaat om de complexe gelaagdheid van dagelijkse interacties, opgeroepen herinneringen aan ontmoetingen, kleurrijke geschiedschrijvingen vanuit allerlei perspectieven of geharnaste ideologieën die zonder humor worden aangereikt,

het blijven twee ijsbergen die maar niet spontaan met elkaar willen dansen. Toch zijn er op dit gebied ook grote verschillen. Terwijl in Nederland de discussie over het Sinterklaasfeest naar een fase lijkt te gaan waarin Zwarte Piet zonder enig mededogen bruut uit Jorwerd wordt geëxcommuniceerd, waardoor dit feest, deze bakermat van ambachtelijke creativiteit, de trekken krijgt van een laatste doodsrochel van het authentiek Nederlandse Standaardgezin, wordt op de Prins van Luik school in Kinshasa het feest nog gewoon gevierd met een oude blanke man met pruik en baard als Sinterklaas en met zes roetzwart geschminkte blanken als vrolijke Zwarte Pieten. In de pauze treden twee muzikanten op. Zwarte Congolezen. Verschil is er.

Op een schooldag als alle andere anticipeer ik energiek op een klap waar de directeur van de school mij op wil trakteren. Plaats van handeling bij deze ongetwijfeld pedagogisch bedoelde maar woordkale conversatie is zijn kamer. De deur is dicht. Privacyregels. Thuis mag ik mij een paar dagen bezinnen op de noodzaak van zijn handeling. *Een paar kilometer verderop en acht jaar later dansen Muhammad Ali en George Foreman hun 'Rumble in the Jungle'. Een paar duizend kilometer verderop en een paar decennia later staat de uit Burundi gevluchte Ornella Ngingo in een boksbroek met luipaardprint op het dak van het hoofdkantoor van agnès b. die in een interview gepassioneerd spreekt over de erotiek van de bokssport. Herinneringen en associaties, even talrijk en vluchtig als een windvlaag op zondagochtend.*

Waar begint een verliefdheid? Ik weet het niet, mijn ziel is rein en voorspelbaar. Maar ik speel wel vals. Aan de

binnenkant van mijn vouwbloem heb ik overal dezelfde naam geschreven. Ik vraag Godelieve, Julie, Sophie, Justine, Lucienne, Juliette of hoe ze ook geheten mag hebben, een getal onder de acht te noemen. Ik open en sluit mijn bloem, links, rechts, net zo vaak als het getal dat ze heeft genoemd. Even, oneven, hoog of laag getal, het maakt niet uit. Ik noem haar naam. We lachen naar elkaar. Zij is de enige die boven mij staat in de rapportenranglijst.

TAAAL

Voor de talenknobbel van mijn vader is Congo een waar luilekkerland. Zijn moeders taal, het Frans, is de officiële taal en tevens de 'lingua franca' in dit ook in taalkundig opzicht zo veelzijdige land. Dat past allemaal perfect bij zijn opvoeding en denkwereld. Voor hem is Frankrijk de bakermat van onze universele beschaving, Napoleon een groot man en cultuur een kwestie van verbale talenten en retorische veldslagen. *Hedendaagse theologen dompelen zich weliswaar driemaal daags onder in het politiek correcte bad van de oecumenische dialoog, maar in hun hoedanigheid van zendeling, van verkondiger van het ware woord, stromen louter rode bloedlichaampjes vol christelijke superioriteit door de bloedbanen.*

Naast het uitspreken van Franse volzinnen kan mijn vader, als hij de tijd neemt om zich te ontspannen, zich ook vermaken met het uitwisselen van volvet Vlaams met de vele Vlamingen die nog geen afscheid hebben kunnen nemen van hun voormalige kolonie.

En dan is daar ook nog de onvoorstelbaar ruim gesorteerde snoepwinkel van de Congolese talen, met voorop Lingala, Kikongo, Swahili en Tshiluba. Voor mijn vader is dat echter meer een levendige maar onoverzichtelijke markt die hoogstens een sporadisch bezoek waard is dan een laboratorium waar hij door gedisciplineerde taalproeven zijn kennis zou kunnen verdiepen. *Gebrek aan tijd, ongetwijfeld. Gebrek aan prioriteit, zeker. Gebrek aan urgentie, wellicht. Een herder vertrouwt op het bestaan van een kudde die zijn komst geduldig afwacht. De kudde voegt zich naar de herder.*

Tot verdriet van mijn vader ontwikkelt geen van de kinderen zich in deze levensfase tot een tweetalige wereldburger die Nederlands en Frans moeiteloos met elkaar afwisselt. Op de lagere en de middelbare school bieden de Vlaamse afdelingen voldoende mogelijkheden om binnen de veilige grenzen van de Nederlandse taal te blijven en buiten schooltijden raken de cirkels van het sociale verkeer niet of nauwelijks aan andere taalgroepen. Omdat wij slechts een klein eiland zijn in een oceaan van talen, zie ik onze culturele identiteit als een entiteit die bescherming behoeft. Ik deins er dan ook niet voor terug om mijn oudere zus, die op een zwak moment de Vlaamse tongval van haar klasgenoten heeft overgenomen uit angst te worden gemarginaliseerd, hardhandig tot de orde te roepen. Vanaf dat moment trekken wij weer gezamenlijk de grenzen van onze verwantschap langs de lijnen van onze taal.

Toch ben ook ik mij er van bewust dat het relativeren van die grenzen het leven draaglijker maakt. Zo vermaak ik mij

uitstekend met het “Amai, zenne” dat voortdurend door de klas davert als een overbevolkte bus in een miljoenenstad als Kinshasa en met de vriendelijke en melodieuze dictie van de Vlaamse pater die ons wekelijks komt vertellen over de zegeningen van het christendom en het katholicisme in het bijzonder. Ondanks de vaste denkkaders die mijn ouders mij hebben meegegeven, komt deze pater in zijn jurk mij niet zo zeer lachwekkender als wel aardiger en overtuigender voor dan de bitse lerares die wekelijks in klein gezelschap en in Franstalige sessies de fundamenten van mijn protestantse geloof test. *Zo is er, ondanks de inzet van deze pater, een heel arsenaal vol goede redenen denkbaar om bij mooi weer de vlag van het anticlericalisme te hijsen.*

VERS BROOD

Een paar honderd meter van ons huis is een plein waar een bonte verzameling van winkels omheen is geparkeerd. Op het plein staan witgekalkte palmen die bij elk bezoek nog meer uit hun voegen lijken te barsten. Bij de grote bakkerij koopt mijn moeder ons dagelijks brood, na eerst een tijd beleefd in de rij te hebben gestaan. Zondags worden wij getrakteerd op wit melkbrood, zachter en zoeter dan het gewone brood.

Sporadisch gaat mijn vader mee boodschappen doen. Vast onderdeel van zijn verwondering zijn de namen en uithangborden van de winkels. Hoe zijn deze Egyptische, Libanese, Griekse en Pakistaanse handelaren hier gekomen? Hoe kan deze minderheid de smeerolie vormen

van de economie van de gewone man? Bij de winkel van Hadjinikitas Nicholas Eli barst zijn Vlaamse hart open en worden wij ingewijd in de poëzie van Guido Gezelle en Paul van Ostaijen. Hinderickx en Winderickx komen voorbij. *Wij zijn nog niet bekend met Jan Hanlo, laat staan met Allen Ginsberg en de rap is gelukkig nog niet uitgevonden, daarom beperken wij ons tot een krachtig "Hadji-Hadji-Hadji-Nikitas!" dat wij uitproesten als een gigantische nies, gevolgd door de niet minder uitbundige hoera-kreet "Nicholas-Nicholas-Nicholas-Eli!"*.

Hadjinikitas Nicholas Eli is gespecialiseerd in metalen hutkoffers. In alle kleuren en maten staan ze opgestapeld voor zijn winkel. Daarnaast is een groothandelaar in aardappelen. Rottende exemplaren gooit hij in een groenige hutkoffer tussen de twee winkels. *Het is een mirakel dat ik in een later leven niet met dichtgeknepen neus langs de winkel van poëzie loop.*

KAKKERLAKKEN

Rechtsachter in ons huis zijn de kamers voor de kinderen. Eerst de jongenskamer. Voor het eerst en voor het laatst deel ik een kamer met mijn oudere broer. Onze bedden zijn getooid met een dieprode spreij. Onder mijn bureau probeer ik in allerlei potjes en bekertjes dezelfde biodiversiteit te krijgen als ooit heeft rondgekropen op de Ark van Noach. De levende have, in overwegende mate insecten, is moeilijk tot medewerking te verleiden. In een klein houten kastje staan mijn boeken. Ik heb ze genummerd, ik kom tot drieënveertig. Honderd zou veel mooier zijn, maar ik durf

geen getal over te slaan. Mijn bed staat voor een deel onder het grote raam aan de lange kant van de kamer. Het raam, waarvan het linkerdeel en het rechterdeel naar binnen toe opengaan, is van staal. Ik heb gemerkt dat ik na het wakker worden voorzichtig moet opstaan. Staal blijkt sterker dan mijn schedel. Als ik met een toenemende scherptediepte naar buiten kijk, zie ik eerst het vlechtwerk aan tralies dat bij elk huis hier de onherroepelijke scheiding tussen het mijn en het dijn aangeeft. Daarna komen de smalle zijstrook van onze tuin, de muur van betontegels en de straat die met een boog langs ons huis loopt. Een tussenstuk met een wastafel scheidt onze kamer van de meisjeskamer. Daar ligt een blauwe spreij op de bedden. Aan de andere kant van de kamers loopt een gang van voor naar achter. Halverwege is een WC. Uit het luchtkanaal lopen soms de kakkerlakken in optocht langs de muur naar beneden, alsof ze het liefst in een lange rij voor een winkel willen staan. Eenmaal aangekomen op de vloer worden de kakkerlakken door onze schoenen al tapdansend gekraakt. Knakkerlakken. Zo geven wij een nieuwe dimensie aan het begrip onomatopoeie. Veger en blik doen daarna hun werk. De wraak van de kakkerlakken is zoet. De rest van mijn leven inspecteer ik mijn schoenen op verdwaalde kakkerlakken voordat ik ze aantrek.

ICARUS

Men leeft graag met de gedachte, men strooit hartstochtelijk met het woord, maar in feite zijn weinig gebeurtenissen uniek. Werkelijk eenmalig. Afgezien van geboorte en dood is het leven een herhaling van zetten. Om zich met dat lot

te verzoenen, om een minimale dosis zelfvertrouwen te genereren, heeft de mens twee complementaire strategieën ontwikkeld. De eerste is het voortdurend verzinnen van nieuwe uitdagingen voor zichzelf. "Citius, Altius, Fortius," zo luidt het credo. Steeds unieker. Ja, men weet heel goed dat er sprake is van een afnemende meeropbrengst, dat men zich steeds harder zal moeten inspannen om steeds kortstondiger uniek te zijn, maar een alternatieve route naar 'breaking news' lijkt er niet te zijn. De tweede strategie is, heel geniepig, juist het ridiculiseren van de ambitie naar het vluchtige absolute. Mythen zijn daarvoor het aangewezen vehikel. Icarus krijgt alle vrijheid om de wijze raad van zijn vader te negeren, hij mag lachend naar de zon vliegen, maar hij moet daarvoor wel met zijn leven betalen. De genadeloze mens straft hem voor zijn hoogmoed en veroordeelt zichzelf daarmee voorgoed tot het ondermaanse. Leven en laveren tussen Quote 500 en Jan Modaal, tussen hybris en debris, tussen manie en depressie, tussen botox en bilharzia.

Aan het einde van de middag gaan we vaak naar het zwembad van het Athenée. Hier zoeken wij verkoeling voor de hitte die elke dag weer onder onze oksels kruipt. Bijna altijd ontbreekt mijn vader. Zijn hele leven is hij er niet in geslaagd een passende zwembroek te vinden. Dat kan onze pret niet drukken. Wij springen, spetteren, duiken, zwemmen en zullen elkaar ook wel eens onder water hebben geduwd. Tussendoor trakteert mijn moeder ons op vers brood.

Ik sta op de duikplank, klaar voor de aanloop. Ik waan mij Icarus, lang voordat ik vertrouwd raak met zijn verhaal. Na een lange zweefvlucht wil ik eindeloos ver weg het water

klieven. Opeens hoor ik geklapwiek. Uit een spleet naast de regenpijp van de kledkamers stromen honderden vleermuizen naar buiten, als termieten die een verse oekaze van hun koningin hebben ontvangen. Ik probeer de vleermuizen met mijn ogen te volgen. Onvoorspelbaar gedrag, schijnbaar nutteloos. Ik neem mijn aanloop en zweef heerlijk vrij door de lucht. Wanneer het water snel dichterbij komt zie ik een man onder me die traag zijn dwarse baantjes zwemt. Een botsing is onvermijdelijk. Ik ben bang voor ruzie, zwem onder water helemaal naar de andere kant van het zwembad en ga uren bij het kleuterbad zitten. Later hoor ik dat men lang maar tevergeefs heeft gezocht naar een jongen die na een botsing levenloos naar de bodem van het zwembad zou zijn gezonken.

Bij mooi weer en voldoende tijd zoeken wij ons zwemvertier verder weg. We gaan dan met de auto naar een heuvel buiten de stad met bomen, speeltoestellen, picknicktafels en een zwembad. Joli Site. Mijn favoriete plek. *Armando heeft dan nog niet geschreven dat geen enkele plek onschuldig kan zijn.* Op een zwart-witfoto hangt mijn magere jongenslichaam lachend aan een klimrek, hoog boven de grond. Het zwembad is helaas een stuk kleiner dan dat van het 'Athénée', maar het grootste verschil is dat het water hier minder vaak wordt ververs en daardoor enigszins troebel is. Mijn status van waterrat bevestig ik moeiteloos door brillen, horloges en andere verloren voorwerpen van de bodem op te duiken.

Tijd voor een experiment. Ik neem een fikse aanloop en duik met mijn handen op de rug het water in. Met elke centimeter die ik mij van de zon verwijder voel ik het

water kouder worden. Zo zou ik eindeloos door willen gaan, als Jules Verne naar het middelpunt van de aarde, nog verder zelfs, naar Nederland. Niet uit nostalgie, heimwee of vaderlandsliefde, maar als mogelijkheid. In plaats daarvan beleef ik mijn eigen oerknal. De betonnen bodem is genadeloos. Eerst barst mijn hoofd bijna uit elkaar. Direct daarna treedt er een absolute stilte op, lichaam en geest wisselen geen enkel signaal meer uit. Mijn armen en benen zijn tot geen beweging meer in staat. Een zeurende ruis verdrijft de stilte. Ik drijf langzaam naar boven. De oerschreeuw die traag aan mijn dikke lippen ontsnapt wordt door niemand begrepen. Met mijn laatste krachten klim ik uit het zwembad en ga in het gras liggen. Even later zie ik een kring van mensen zich over mij heen buigen.

In het ziekenhuis krijg ik een doek over mijn gezicht. Met een mesje wordt het haar rondom de wond met wortel en al weggesneden. De wond wordt gehecht als een ritssluiting. Tussen mijn haren, midden op mijn hoofd, bevindt zich een kale steppe met daarop een pleister als jachttrofee. De dagen daarna ontwikkel ik een warme belangstelling voor het borduren van leeuwen en mijn eigen naam. Luctor et emergo.

Leven is zelfverminking, maar dat kan je beter met opzet doen dan dat het als een ongeluk naar je toe zwemt. Op een haar na had ik een volstrekt sedentair leven geleid, als een moeizaam ademend zwart gat in een rolstoel met een eeuwigdurende ruis tussen de oren. Met geluidsversterking rijp voor een podiumplaats naast de gehandicapte straatmuzikanten van Staff Benda Bilili. Er zijn zelfs naargeestiger varianten denkbaar. Kinshasa is de stad waar HIV aan zijn dodelijke

opmars over de wereld is begonnen. Het virus sloop al lang voor 1959 rond in de stad, vanaf 1960 neemt het aantal besmettingen exponentieel toe. Minder dan tien jaar later wordt Ebola hier voor het eerst ter wereld geïdentificeerd. De natuurlijke hulpbronnen van dit land kennen geen grenzen.

UIT STAND

Meisjes van zekere leeftijd. Bij gebrek aan vriendinnen, sportclub, padvinderij en andere vormen van sociaal vermaak wil mijn oudere zus op paardrijles. Mijn ouders zien wel wat in die ontlukende liefde tussen mens en dier en honoreren haar verzoek. In al hun wijsheid besluiten ze ook dat ik de ideale chaperon ben. Buiten de stad, op de flanken van een heuvel, woont een Vlaams echtpaar met een complete manege. Een stal met zeven of acht paarden en voor de deur een Landrover en een Porsche. *Expats kennen geen grenzen.* Mijn zus leeft zich uit in haar rol en geeft de paarden waar zij recht op menen te hebben, aandacht en verzorging. Voor mij zijn de paarden echter onhandelbaar groot, onverdiend arrogant en onaangenaam onvoorspelbaar. Hun wraak is maatwerk. Bij het schoonmaken van de stallen wekken zij voortdurend de indruk mij met hun dampende lichamen te willen pletten tegen de ongeschilderde muren. Mijn Code Oranje maakt geen enkele indruk. Wanneer wij in draf de 'brousse' verkennen schokschouderen zij net zo lang tot mijn voeten uit de stijgbeugels schieten. Ook tonen zij zich volstrekt doof voor de SOS signalen die ik via de teugels probeer door te geven. Mij krampachtig vasthoudend aan de zadelknop kom ik als een drilpudding met hernia

volstrekt roemloos terug bij de manege. Maar het kan nog erger. Om mijn aanvankelijke desinteresse in een levenslange weerzin te transformeren hebben de paarden elkaar toegefluisterd dat wanneer ik op hun edele rug zit, zij bij het springen in volle draf de hindernis naderen, dan opeens afremmen tot zij bewegingsloos stil staan als een standbeeld van een koning of een ontdekkingsreiziger en vervolgens op een willekeurig moment uit stand het luchtruim boven de hindernis doorklieven. Op een dag, mijn laatste paardmoment, vliegt mijn lichaam met zijn trage massa achterover uit het zadel en land ik met mijn achterhoofd op de betonnen paal van de hindernis. *Intimi verbazen zich nog steeds over de vorm van mijn schedel.*

IVOORMARKT

Menselijke transacties zijn niets anders dan een vorm van ruilen. En ruilen is huilen. Om de psychologische en morele implicaties van zijn onverzadigbare bezitsdrang beheersbaar te houden vertrouwt de blanke man daarom op een ander credo. Handel is handel. "Trade not aid".

Op een open plein in de buurt van de grote Boulevard is de ivoormarkt. Wekelijks bieden hier vijftig, zestig, zeventig, tachtig handelaren hun koopwaar aan. Ze spreiden een kleed op de grond en leggen daarop hun beelden, speren, sieraden, maskers, schilderijen, trommels, duimpiano's en allerlei kunstig vormgegeven gebruiksvoorwerpen. De hele dag staan of liggen de handelaren bij hun kleed geduldig te wachten op kopers. Verhalen circuleren over het plein, maar zijn voor de buitenstaander onnavolgbaar. De olifant

is hier hofleverancier en naamgever. Van manshoge onbewerkte slagstanden tot kettingen, armbanden en briefopeners van ivoor. Maar de olifant hoeft zich hier geen enkel moment eenzaam te voelen. Zijn gezelschap is divers en veelsoortig. Huiden van slangen, krokodillen, gazellen, zebra's en leeuwen. Stenen uit de diepste lagen van de evolutie. Hout van de stoerste bomen. Fraai zijn de driehoekige sieradendozen van ebbenhout met inlegwerk van ivoor en paarlemoer. En anders wel de ingekerfde kalebassen waar potente leeuwen willige leeuwinnen eeuwig achternazitten. Maar ook de piepkleine kraaltjes, rood en wit, die in allerlei vormen aan elkaar zijn geregen. De productieketen is hier onzichtbaar, maar het kost weinig verbeelding om achter elke handelaar een ingewikkeld netwerk van ambachtslieden te ontwaren.

De ivoormarkt is een ogenschijnlijk gemakkelijke combinatie van dierentuin en museum. Met dit verschil dat de dieren dood zijn en dat alles verhandelbaar is. Maar het voelt niet alsof hier de laatste resten tropisch Congo over de toonbank gaan. Daarvoor gaan vraag en aanbod te hartstochtelijk een overeenkomst aan. Niemand hier kent het verschil tussen koop en opheffingsuitverkoop. Niemand heeft belang bij al te diepgravende gedachten over de uitputtelijkheid van grondstoffen. Voor de honderden, misschien wel duizenden voorwerpen van ivoor die hier aan onze voeten liggen, moeten tientallen olifanten het leven hebben gelaten. De meesten ongetwijfeld geheel onvrijwillig. Toch hebben alle leden van ons gezin zo'n groot vertrouwen in de voortplantingsdrift van deze dieren dat wij hier ongegeneerd rond lopen. Ieder van ons begint een eigen collectie.

Het hele gezin slentert over de Ivoormarkt. Ik mag van mijn ouders iets uitkiezen om mijzelf te troosten. Bij wijze van natuurwetenschappelijk experiment heb ik mijn duim kennis laten maken met de onzichtbare maar vlijmscherpe mesjes van een voortrazende mixer. Bloed, veel bloed. Dat is al weer een paar dagen geleden. Nu draag ik een mitella om mijn duim met een ritssluiting aan hechtingen rust te gunnen. Mijn oog valt op een serie van zes houten olifanten. Elk volgend lid van deze familie is iets kleiner dan zijn voorganger. De slagstanden en de ogen zijn van ivoor. Samen vormen ze een rij, met net zo veel leden als ons gezin. Schattig. Mijn vader speelt met graagte het spel der onderhandelingen. De verkoper evenzeer. Wanneer de grens van hun beider elasticiteit is bereikt, wordt de koop gesloten. Ik mag de hele olifantenfamilie in mijn mitella leggen en mee naar huis nemen. Een paar maanden later wordt kroonprins Willem-Alexander geboren. Als enthousiast orangist besluit mijn vader twee van mijn olifanten naar de gelukkige ouders te sturen. Volgens hem zou één olifant zich eenzaam voelen en is trio een vreemd getal. Bij wijze van compensatie biedt mijn vader mij de dankbrief van Beatrix en Claus aan die wij na enkele maanden ontvangen. *Er zijn slechtere redenen denkbaar om republikein te willen zijn.*

Net zoals op andere markten wordt niet altijd een levensvatbaar compromis bereikt. En elke markt kent zijn asymmetrie. Wat hier voor de bieder een gemiste kans is die op bijna elk willekeurig moment kan worden rechtgezet, betekent voor de lover een dag of misschien zelfs een week het van zich afpoeieren van hongerige kinderen en schuldeisers. Op een dag ontstaat er een

enorm tumult op de markt rondom een blank echtpaar van middelbare leeftijd. De vrouw, moe van het schaakgeduld van de verkopende partij en geïrriteerd door de zweterige belangstelling van de omstanders, heeft even haar zelfbeheersing laten smelten. Nauwelijks hoorbaar moet zij de ultieme belediging tegen een handelaar hebben gesist. Macaque. Makak. Makaak. Als het niet op de eerste dag van ons verblijf in Congo is geweest dan was het wel op de tweede dag, dat mijn vader het hele gezin streng inprentte dat dit woord nooit, nee nooit, echt helemaal nooit, onze lippen zou mogen verlaten. Ongeacht wie in onze nabijheid zou mogen verkeren. Van deze evolutionaire verwijzing zijn Congolezen niet gediend. De haat van een heel volk ontploft dan in het gezicht van de onnozele nazaat van de koloniale uitbuiters. Zo ver is het nu. De menigte wordt woedend en zwermt om de vrouw heen als een horde bloeddorstige horzels. De echtgenoot sleurt de vrouw met een laatste inspanning naar hun auto en rijdt gehaast weg.

In het land van de trillende lucht loopt een man over straat. Een blanke man. Hij loopt over de betonnen stoep, gebarsten, maar toch een teken van beschaving. De winkels liggen vol schoolschriften, potloden en pennen. En niet te vergeten de fraaie passers met uitschuifbare poten, snakkend naar een groot vel papier en vaardige handen die voldoening vinden in het trekken van een volledige cirkel. In het kielzog van de man lopen straatjongens die iets willen verkopen. Portefeuilles van slangenleer, een muziekinstrument zonder gebruiksaanwijzing, een schaakspel van ebbenhout. Met elke stap zakt de prijs en neemt de honger toe. Echte honger, honger naar een ander bestaan, honger naar kennis. De man heeft geld,

onmiskenbaar, maar geen zin in dit ritueel. De stad is groot, de straat is lang, de jongens geven niet snel op en de schoolschriften in de etalages zijn al kromgetrokken van de hitte. Plotseling heeft de man er genoeg van, hij trekt zijn kunstgebit een fractie van een seconde uit zijn mond, ziet de verbazing in de ogen van de jongens en loopt snel weg. De rest van de middag trekken de jongens tevergeefs aan hun eigen tanden.

ROETJE

Opeens is daar een kwispelende staart in mijn leven. Roetje. In een zeldzame bui van ruimhartigheid hebben mijn ouders toegegeven aan mijn verlangen naar een speelkameraad anders dan mijn zusje. Roetje is een lief zwart energie gek geval met een onduidelijke stamboom. Dat is nog eens wat anders dan de spinnen en torren die ik in jampotjes onder mijn bureau bewaar, determineer op basis van de Grzimek Dierenencyclopedie en na een paar weken levenloos hun vrijheid weer teruggeef. Roetje staat mij op te wachten als ik uit school kom. Hij loopt dan mee met de auto totdat mijn moeder deze parkeert voor de garage. Zodra ik een voet op de grond zet geeft hij uiting aan zijn eeuwigdurende liefde voor mij. De afstand tussen de auto en de voordeur van het huis wordt in alle gezamenlijkheid afgelegd. Daar moeten wij de tol betalen voor de tolerantie van mijn ouders. Roetje mag niet mee naar binnen, dat vindt vooral mijn vader maar lastig. *In de protestantse ethiek slaat Zuiverheid tegenstander Zinnelijkheid in de eerste ronde knock-out.*

Het laatste half jaar van ons verblijf in Congo krijgt Roetje gezelschap van zijn broertje Zorro. Even zwart maar minstens een kwart groter. De wederopbouwzuinigheid van mijn ouders in de vorm van een dagelijks menu van brood en melk, slechts heel af en toe aangevuld met ‘corned beef’ uit een blik met een dunne strip aan de zijkant die met een sleuteltje moet worden opgerold, wordt treffend geïllustreerd. Blijkbaar geldt die zuinigheid niet de leden van het gezin, want alle kinderen halen uiteindelijk een bovengemiddelde lengte.

Een kleine speurtocht in mijn archief wijst echter op het bestaan van verschillende visies op die zuinigheid en de achterblijvende grootte van Roetje. Het volgende staat namelijk in het Sinterklaasgedicht van Mademoiselle Berthoud, de Zwitserse secretaresse van mijn vader.

Frans / Les yeux rieurs qui de joie brillent, / Voilà Frans,
le clown de la famille! / Tel Maître Renard il a plus d'un
tour dans sa tête; / Tel un saint ermite il a sa cabane pour
retraite! / Il n'a peur de rien; / Il pense que tout va bien. /
Ainsi, avec un pouce en marmelade et avec un trou dans
la tête, on l'a vu, / Parce qu'au tranchant du mixer et à la
dureté du ciment, il n'a pas cru! / Mais attention: on ne peut
pas toujours s'amuser dans la vie, / Il ne faut pas oublier de
donner à manger aux chiens qui crient. / Saint Nicolas

Zorro brengt nieuw leven in de brouwerij, niet helemaal tot
genoegen van de omgeving. Vrouwen in lange kleurrijke
gewaden met een kind op hun rug en een wit emaille schaal
met maniok en maïs op hun hoofd komen regelmatig klagen.
Dan hebben Zorro en Roetje weer eens een zweetbenevelde

akker op een ondeskundige manier omgeploegd. De schade bedraagt tenminste een moeilijk verifieerbaar dagloon, zonder dat er een zakje versgebrande pinda's voor mij tegenover staat.

Zoals schepen zich onherroepelijk losmaken van de kade wanneer de kapitein genoeg heeft van zijn schatje en hij de sloopstoeter gebruikt om dit aan haar mee te delen, zo gonst in het voorjaar van 1967 ook ons eigen vertrek uit Congo in mijn oorschelp. Het oordeel is al geveld, de rechtbank heeft al gesproken. Mijn pleidooi is niet ontvankelijk verklaard. Mijn argumenten te licht bevonden. Mijn ouders ontdoen zich van hun toga's en gaan koffers pakken. Bij ons vertrek zou ik Roetje en Zorro moeten achterlaten. Er is weliswaar een vervangend baasje gevonden, maar hoe kan een gekwetste jongensziel daar genoeg mee nemen?

Schrijvers kunnen in twee menstypen worden verdeeld. Hondenliefhebbers, schrijvers die er op uit trekken om de woeste en weidse dimensies van de wereld te ontdekken, die hun talent als een vuurtoren laten stralen over hun pad, die niet bang zijn voor het geweld dat zich in de natuur schuil houdt, die hun ontdekkingen als jachttrofeeën mee naar huis nemen en daar alles gul delen met de achtergeblevenen. Deductie, aristocratie, vergevingsgezind. Thomas Mann, Baas en hond. Poezenliefhebbers, schrijvers die aan een kamer, hun bovenkamer, voldoende hebben om een reis om de wereld te maken, die hun talent afmeten aan dat van anderen, eenzame jagers die niets van hun nachtelijke buit overlaten. Inductie, opwaarts mobielen, rancune onder een mantel van liefde. Willem Frederik Hermans, De liefde tussen

mens en kat. Hondenliefhebbers en poezenliefhebbers – never the twain shall meet. Behalve in mijn biografie. Maar ik ben dan ook geen schrijver.

Zoals er in de beeldhouwkunst twee technieken zijn om tot een beeld te komen, waarbij de klassieke benadering is gebaseerd op het bevrijden van het integrale beeld uit zijn omhulsel en de moderne opvatting juist op het telkens weer toevoegen van steeds kleinere maar ook steeds karakteristieker wordende elementen aan een onpersoonlijke kern, zo zijn er ook twee typen mensen. Het eerste type is de mens uit één stuk, die met moed, standvastigheid en transparantie wordt geassocieerd. De koloniaal, de ontdekkingsreiziger, de nieuwe heerser die heilig gelooft in zijn authenticiteit. Het tweede type is de mens die zichzelf met vallen en opstaan heeft gevormd, in onvrijwillige interacties met een bemoeizuchtige omgeving die het ene moment met applaus strooit en het andere moment een fles vitriool in het gezicht leegspuit. Het volk, het arme klootjesvolk, dat zelfs hier in Michelangelo blijft geloven.

PEUGEOT & CITROËN

De onderlinge afstanden, Kinshasa is dan al een stad die alle kanten opgroeit. De veiligheid, de hitte, dit zijn geen omstandigheden om je kinderen de wijde wereld in te laten trekken. De welvaart, naar Europese maatstaven misschien niet in absolute zin maar dan toch zeker wel in de vorm van een belastingregime met slaapziekte. Voor het eerst en het laatst in de geschiedenis van ons gezin staan er twee auto's voor de deur. Een Peugeot 404 voor mijn

vader en een Citroën Deux Chevaux voor mijn moeder. Een gemotoriseerde droom voor mijn francofiele vader.

De Peugeot is wit van buiten en rood van binnen. De opklapbare derde bank maakt deze auto tot een Familiale. Die bank is voorbehouden aan mijn jongere zus en mij, tot ons grote genoegen, ons kraaiennest. Voor ons zessen is zoveel ruimte een feest. Dat die ruimte niet wordt benut om spontaan heel Congo door te rijden ligt aan de kwaliteit van de wegen, de onduidelijke veiligheidssituatie en het erfelijk gebrek aan opportunisme van de inzittenden. Nooit zal een gezinslid op een willekeurige dag weggrijden in een willekeurige richting zo lang en zo ver als de verbeelding reikt.

Dit zijn ook de jaren dat Peugeot in Franstalig Afrika zijn monopolie in de steden slechts hoeft te delen met de Kever en het Volkswagenbusje. De enige uitzondering hierop zijn de Amerikaanse sleeën van de hoogwaardigheidsbekleders die zijn aangesteld om de publieke middelen verantwoord te verdelen en de Amerikaanse terreinwagens van de medewerkers van VN-organisaties die geacht worden het land in de vaart der volkeren op te stoten. Buiten de stad daarentegen heerst de stoere Landrover. *Pas jaren later wordt Peugeot als representant van het voormalige Franse wereldrijk van zijn troon gestoten door de succesvolle exportproducten van Japan, het meest xenofobe land ter wereld.*

De Peugeot brengt ons naar fraaie plekken buiten Kinshasa. Op een foto zitten mijn broer, mijn oudere zus en ik in het gras. Decent op een kled, koelbox onder handbereik. Op de

achtergrond struiksprietten, een groot meer en glooiende heuvels. Picknick sur l'herbe.

De Citroën is het emancipatievehikel van mijn moeder. De gelijkshakeling van auto met onafhankelijkheid, van mobiliteit met autonomie, is hier begonnen. Zichzelf op elk gewenst moment in een auto kunnen verplaatsen is een door haar gekoesterde vorm van vanzelfsprekende eigenwijsheid. Zelfsturing de luxe. Overigens reikt de emancipatie van mijn moeder niet veel verder dan de mobiliteit zelf, mijn vader blijft in alle opzichten de oude man onder de boom die de wijsheid in pacht heeft.

De eenvoud van het concept van de Deux Chevaux en de transparantie van de constructie passen bij mijn moeder. Ik ben daar ook wel gevoelig voor, maar dan vooral in negatieve zin wanneer er weer eens een klapraampje los schiet en hard op mijn naar luchtdruk zoekende vingers belandt. De twee grootste attracties van de Deux Chevaux zijn het oprolbare dak en het geringe gewicht. Kinderen als wij zijn combineren wij die af en toe tot een swingende apotheose van de dagelijkse autorit tussen school en huis. Wij gaan dan opeens staan in de tot cabrio omgebouwde Deux Chevaux en bewegen ons lichaam ritmisch van links naar rechts naar links naar rechts. De auto helt als een dronken koloniaal mee. Niet leuk, niet doen, horen wij.

Als kinderen beschikken wij niet over een emancipatievehikel. Fietsen worden hier, nog meer dan blanken, als exoten beschouwd en onze ouders vinden dat een geruststellende gedachte. Waar kinderen in Nederland eerst plompverloren op een fiets worden gezet

en vervolgens naar zwemles gedirigeerd, daar overheerst hier de rust van het eigen huis. Uitstapjes worden louter in gezinsverband en per auto gedaan. Zonder het al te zeer te beseffen zijn wij gevangen in een kooi van gezinsgeluk.

Zonder fiets, zonder autonomie, ben ik niet in staat om een onaantastbaar richtingsgevoel te ontwikkelen. Ik heb geen plattegrond van de stad in mijn hoofd. De belangrijkste plekken van Kinshasa, ons huis, mijn school, het zwembad, de Hollandse Club, het kantoor waar mijn vader werkt, de grote Boulevard, de ivoormarkt, het standbeeld van Stanley bij de 'fleuve', bruisen weliswaar van leven maar zijn zonder coördinaten opgeslagen in mijn geheugen. *Ambtenaren, politici, staatshoofden, generaals, zakenlieden, alle mannen die zich fêteren op een auto, tank of vliegtuig met chauffeur en zelf op de achterbank plaatsnemen, hebben evenmin een plattegrond in hun hoofd. Ze hebben geen flauw idee in welke richting ze zich bewegen. Wat dat betreft kunnen ze een voorbeeld nemen aan de paus en zijn transparante Pausmobiel.*

FLEUVE

Dichotomie. Januskop. Polariteiten. Moeizaam zoekt de mens zijn weg in het oerwoud van ontelbare mogelijkheden. Links, rechts. Vooruit, achteruit. Vandaag, morgen. Goed, slecht. Hero, zero. Wie niet rechtlijnig kiest is ambivalent. Een twijfelaar. Hooguit een voetnoot. Wie nooit kiest, is een man zonder eigenschappen. Wie kiest wordt een lemma. Tot de volgende editie van de encyclopedie.

In het weekeinde zoeken wij de vrijheid. We rijden dwars door de stad naar de Congo-rivier, de 'fleuve'. Hier kan je wandelen en hand-in-hand flaneren in de warme motregen van een ontspannen levensgevoel terwijl het water van de rivier door een onzichtbare kracht voorbij stroomt. Geheimzinnig, massief, oneindig, meedogenloos. Congo is niet een land, maar een rivier, een rivierbassin, een decor waarin mensen als bijzaak figureren.

Bij Mont Ngaliema kijkt het standbeeld van Henry Morton Stanley over de Congo-rivier uit. Fier, trots, onaangedaan. Zijn linkerhand zwaait naar de rivier die hem van oost naar west heeft gebracht, in zijn rechterhand de stok waarmee hij zijn huurlingen aanmoedigde. Hier kan de passant zich bekwamen in de 'stream of consciousness' van alles wat zich aan het eigen geestesoog opdringt. Natuur en cultuur gaan hier een prachtig maar ook uitputtend gevecht aan. *Verbeeldingskracht op schoot bij een debiet van 41.800 kubieke meter per seconde.*

Het standbeeld van Stanley is gegoten bij de 'Compagnie de Bruxelles', naar Congo versleept en daar op 21 juli 1956, de Belgische nationale feestdag ter herinnering aan de op Nederland bevochten onafhankelijkheid en de kroning van Leopold in 1831, onthuld. Als onderdeel van de authenticiteitscampagne van Mobutu wordt het standbeeld in 1971 omvergetrokken. De benen van Stanley breken vlak boven zijn voeten af. Ooit trok hij op die voeten dwars door het Afrikaanse continent. Het geamputeerde beeld belandt op een boot uit de koloniale periode bij de zieltogende haven van Kinshasa, totdat het na enkele jaren in de tuin van het Nationaal Museum wordt gedeponed, wachtend op enige

historische consideratie. Er rest één troost, het universele mausoleum van gevallen helden heeft geen aankoopbudget nodig.

MÄRKLIN

De afwezigheid van een stratenpatroon waar ik mij vrijelijk in kan bewegen wordt voor een deel binnenshuis gecompenseerd door de treintafel die in de open werkkamer van mijn vader staat. Het is een grote tafel van twee en een halve meter bij anderhalve meter met vier schragen. Het blad is van multiplex. *Gestratificeerd, bruine en blanke lagen zijn streng van elkaar gescheiden.* Hier heersen mijn broer en ik, alsof daar evolutionaire afspraken over zijn gemaakt. Mijn zussen mogen met poppen spelen, de Donald Duck lezen, mijn moeder helpen, maar enige bemoeienis met de trein is hun nadrukkelijk ontzegd. Hier bouwen mijn broer en ik aan ons uitdijend wereldrijk. Hoe zelden wij ons in onze jeugd ook verwend gevoeld mogen hebben, terecht of niet terecht, de verzameling van locomotieven, wagons, rails, wissels en seinen, aangevuld met huizen en stations, begint in deze jaren imposante vormen aan te nemen. Märklin en Faller, dat is ons universum, dat zijn de wereldmerken die in het Pantheon op dezelfde trede staan als Coca-Cola.

Om de rondsuzende techniek van Märklin een menselijke uitstraling te geven, verrijken wij ons ontwerp met auto's van Dinky Toys en Matchbox en een boerderij met heel veel biggen. Mensen vinden wij lastige objecten. De poppetjes, vaak verwaaide perronbezoekers, zijn te klein om mooi

te beschilderen. Hun schoenmaat is onvoldoende voor een standvastige positie. *De menselijke factor, altijd een probleem gebleven voor ingenieurs.*

Mijn broer, ruim drie jaar ouder dan ik, is de ontwerper en eindverantwoordelijke. Hier is mijn zeggenschap beperkt en dat blijkt zo zijn voordelen te hebben. *Parafernalía, mijn domein. Logistiek gaat altijd van A naar B en terug, kunst daarentegen is het principe van de meervoudige omweg.* Met figuurzaag, triplex en houtlijm knutsel ik viaducten en tunnels. Samen bekwamen wij ons in de schijnbotsing. Wij laten dan twee treinen op topsnelheid vlak achter elkaar wisselen tussen de binnenbaan en de buitenbaan. Zelfs de machtige NS 1100 belandt regelmatig naast de rails na een kleine inschattingfout. Falende techniek, melden wij dan aan onze ouders.

Een enkele keer, bij een interview of in de wandelgang, komt ongevraagd de biografische anekdote aangewaaid dat er nog steeds machtige mannen zijn die thuis, boven op zolder, een treinbaan hebben. Goedgekeurd of op zijn minst onverschillig getolereerd door hun levenspartner. Als dat pogingen zijn om vertedering op te roepen, slagen die bij mij gegarandeerd. Ik zie dan een directeur of hoogleraar van middelbare leeftijd voor me, in korte broek, die zich wanhopig probeert te onttrekken aan de sleur van zijn verplichtingen, aan het dictaat van de agenda, aan zijn behoefte om door mij serieus genomen te worden.

Wanneer de gezinscohesie aandacht behoeft en de luie ledematen enige oefening, stelt mijn moeder vriendelijk voor de treintafel om te toveren tot een pingpongtafel.

Zonder veel te hebben geproefd van de taart der tafeltennistechnieken meppen wij er dan vrolijk op los. De koele objectiviteit waarmee ik de voor mij vaak winnende stand bijhoud evenaart de accuratesse waarmee mijn leraren mijn rapport opstellen.

OPVOEDING

Niet gehinderd door al te veel voorkennis over de verhouding tussen 'nature' en 'nurture' worden wij als kinderen grootgebracht in een warm bed van vanzelfsprekendheden. Luisteren naar ouders. Fatsoenlijke tafelmanieren. Je best doen op school. Broer of zus niet plagen. Zondag naar de kerk. Onze stamboom is in orde, veel dominees die door Nederland zwerven, langs de lijn van mijn moeder aangevuld met enkele in veel opzichten honkvaste Friese herenboeren. Aan die voorouders zullen persoonlijke aberraties nooit kunnen worden toegeschreven. Wij zijn braaf, leergierig, volgzaam en goedgelovig. De puberjaren moeten nog komen. De enkele keer dat een scheidslijn wordt geschonden, lijkt de ouderlijke reactie alleen al vanwege de voorspelbaarheid meer dan rechtvaardig. In een schijngevecht met mijn jongere zus breekt de 'bâton du chef', de staf met ingelegd ivoor die mijn vader heeft gekocht voor zijn snel uitdijende verzameling Congolese voorwerpen. Duizend strafregels zijn mijn deel. In een land dat bijna tachtig keer zo groot is als Nederland een voor de hand liggende maatregel.

De vaste patronen in de opvoeding zijn niet gebaseerd op ouderlijke onverschilligheid, maar meer op het creëren van

een vriendelijke ruimte waarin de onderlinge afstanden kunnen worden gemaximaliseerd. Ook het tentoonspreiden van een aangeleerde emotionele onhandigheid hoort daarbij. Opvoeden in deze decennia is een onderneming met de moeder als bedrijfsleider voor de dagelijkse gang van zaken en de vader als voorzitter van de raad van commissarissen die een paar keer per jaar de belangrijkste beslissingen neemt.

Achter de treintafel staat het bureau van mijn vader, ook hier omgeven door boekenkasten. Het bureau is zijn ankerpunt in een wereld die hij door geloof, hoop en liefde probeert te veranderen. Godsdienst, onderwijs en gezondheidszorg zijn daarvoor de zichtbare vehikels, oecumene en wereldvrede de hogere doelen. In zijn onbaatzuchtigheid zit een gedrevenheid die hem vaak doet vergeten dat hij ook een eigen gezin heeft.

Als wij iets hebben geleerd in deze jaren, is het een bruisende cocktail van engagement en berusting, van betrokkenheid en afstandelijk mededogen, van beheerste schaamte om onze welvaart die zich bij voorkomende gelegenheden spontaan sublimeert in gul collectegedrag tot intellectuele nieuwsgierigheid naar de oorzaken van waargenomen ongelijkheid. Zoals het een protestant betaamt en dat geldt ook voor het schaap dat zich ver van de kudde heeft verwijderd, leidt van al deze ingrediënten die van de schaamte tot de bitterste afdronk. Maar daar begint ook de victorie, lees ik op een dag bij W.F. Hermans. Schaamte scheidt fictie.

HOLLANDSE CLUB

Eén keer in de zoveel weken gaan we met het hele gezin naar de Hollandse Club. Dat wil zeggen, in elk geval mijn moeder en de vier kinderen. Mijn vader is wel gezellig, maar gunt zich die staat van uitzinnigheid zelden. De club beschikt over een ruim etablissement, een ruime tuin voor de kinderen om in te spelen en een ruime alcoholvergunning voor hun zorgeloze ouders. Nederlanders onder elkaar. Ambassade, Philips, Heineken, DHV, Unilever, transportorganisaties, Verenigde Naties, Unesco. Gemoedelijkheid en gezelligheid zonder de knellende banden en de vrekkerigheid van de polder maar toch een bevestigingsmachine van gezonde Hollandse waarden. Ontmoetingspunt, plaats van handeling voor gebeurtenissen die weer snel kunnen worden vergeten. Paaseieren zoeken, Sinterklaas vieren.

Twee herinneringen waarvan de essentie pas veel later tot mij doordringt. De eerste. Aan de bar wordt reclame gemaakt voor VAT69. In de loop van ons verblijf vraag ik mij steeds vaker af hoe die drank na 1969 zal worden genoemd. De tweede. In de bibliotheek kijk en lees ik de boeken op kinderhoogte. Op een dag richt ik mijn blik verwachtingsvol omhoog en zie een boek met op de omslag een stoere man op een motor. "Dat is niets voor jou," zegt mijn moeder met een rood hoofd en een bijpassende stem die ik pas vijf jaar later opnieuw zal horen wanneer zij mij een 'voorlichtingsboek voor jongens' geeft. Zij zet het boek kordaat buiten mijn bereik.

Tien jaar later is er een onverwachte reünie. Ik drink whisky en lees de vierendertigste druk van 'Ik Jan Cremer'. Het boek

is spannend voor bronstige adolescenten, maar mijn literaire smaak is door 'Val voor vliegengod', 'Reis naar het einde van de nacht', 'Waiting for Godot', 'Het proces', 'On the road', en 'Zes raadsels voor Parodi' al te zeer in staat van wording om daar veel waarde aan te hechten. De whisky smaakt stukken beter. In diezelfde jaren staat 'Gangreen' van Jef Geeraerts op het menu, de Afrikaanse variant van 'Ik Jan Cremer'. Nog smakelijker, zeker voor studenten Culturele Antropologie, maar ook onbeschaamder en vooral gewelddadiger. Ergens begint het besef van een schaamteloze literaire exploitatie van een koloniale nachtmerrie te dagen. Wanneer ik als lezer de weg van Geeraerts terug volg, kom ik bij de eerder gepubliceerde verhalen 'Ik ben maar een neger' en 'Het verhaal van Matsombo'. Daar staat alles al in. Geeraerts had zijn pen eerder neer moeten leggen. Deerniswekkend absurd wordt het wanneer Geeraerts vijftig jaar na zijn vertrek Congo opnieuw bezoekt en een heuse speurtocht start naar een van zijn vroegere liefjes. Dit alles braaf als een slaaf opgetekend door Erwin Mortier.

BEELD EN VERBEELDING

Ik blader door 'CONGO (BELGE)' van Carl De Keyzer. Een koffietafelboek dat schaamteloos riekt naar ranzige plastic vergeet-mij-nietjes. Wat heeft deze fotograaf bezielde? En waarom heeft David van Reybrouck een hele verzameling gratuite citaten door het boek gestrooid? Wat wil dit duo? Het tonen van de dramatische teloorgang van de Belgische erfenis? Het zichtbaar maken van een verondersteld chronisch gebrek aan respect bij de nazaten van de koloniale onderdanen voor de inspanningen van al

die Belgen die zich hebben opgeofferd om hier vooruitgang, beschaving, voorspoed, geluk te brengen? Het leveren van een illustratie bij de theorie van de 'failed state' die Congo in de handboeken van economen en politicologen is geworden? Wordt de argeloze lezer hier in de geniepige valstrik van een beneveld collectief geheugen gelokt? Als Carl De Keyzer en David van Reybrouck werkelijk willen weten hoe een foto, een beeld, een afbeelding, een kunstwerk, indruk kan maken, de bezoeker onthutst en gedesoriënteerd terug kan sturen naar zijn vertrouwde molshoop, dan is het voldoende wanneer zij zich een dag lang laten opsluiten in de donkere kamer die Richard Mosse heeft ingericht op de Biënnale Venetië 2013 om zijn video-installatie "The Enclave" te vertonen. Daar wordt de menselijke ontredde en de even menselijke onredelijkheid in het oostelijk deel van Congo op zes dubbelzijdige schermen geprojecteerd in verontrustende infrarode kleuren met geluid dat even ontheemd is als de vluchtelingen in de troosteloze kampen. Daar is zichtbaar hoe rebellen zich bekwamen in het zaaien en oogsten van dood en verderf, hoe verse lijken zijn ontdaan van het schoeisel waarmee de nieuwe bezitters zich een weg kunnen zoeken naar veiligheid en geborgenheid, maar ook hoe een soldaat met een mitrailleur langs een verwoeste spoorbaan een meer inloopt en niet meer bovenkomt. Surrealistische humor op het knekelveld van de menselijkheid.

Rudy Kousbroek kon in snikken uitbarsten wanneer hij zich ten volle realiseerde dat een huis waarvan hij de plattegrond moeiteloos kon dromen, door verval en afbraak definitief was opgelost in de tijd. Starend naar oude foto's hoopte hij dat dit een misvatting was, dat hij de toverkracht zou kunnen ontwikkelen om de verwoestende erosie waaraan

de wereldbol lijdt en het menselijk drama dat zich daarop afspeelt, een loer te draaien, te stoppen, te neutraliseren, het liefst met terugwerkende kracht. Een reële reconstructie, niet alleen in emotioneel, maar ook in fysiek opzicht. Echte huizen, een echte en aanwezige vader. Tevergeefs, was zijn eigen nuchtere conclusie. Toch moet ook hij heel goed hebben geweten dat die oude foto's nooit meer zijn geweest dan een handige kapstok, een gratis katalysator voor zelfanalyse, voor opgeroepen herinneringen, voor nieuwe woorden om dat alles te kunnen beschrijven, voor het besef dat verbeelding superieur is aan afbeelding. Dat ik slechts elf zwart-wit foto's aan mijn verblijf in Congo heb overgehouden behoort dan ook tot de categorie overzichtelijk leed.

AU REVOIR, MONSIEUR LE PRÉSIDENT

Het is in het land van het knisperend gras. Waar de afstand tussen huis, waterput, markt en akker blootvoets wordt afgelegd. Ondanks het stof en het verweerde eelt zijn de lichte handpalmen en voetzolen zichtbaar. Stonden zij op handen en voeten bij god in de oven waardoor het vuur die delen niet heeft kunnen bereiken? Is het zo dat zij zich nooit helemaal hebben weten te ontworstelen aan deze koloniale variant van het scheppingsverhaal? Ook vandaag lopen zij langs de eindeloze weg. Heupwiegend, niet als levensritme, maar door de zware last op hun hoofd. In de verte verzamelt het stof zich in een wolk. Snelheid als status. Sirenes dwingen de auto waar ik in zit naar de kant van de weg. Iedereen staat stil en kijkt. Meneer de president is in aantocht. Een legergroene Chevrolet Impala raast over de plattegrond van de hoofdstad en komt in

mijn gezichtsveld. Ik zie mijzelf zwaaien. Iedereen zwaait. Meneer de president kijkt mij aan en zwaait terug. Er kleeft bloed aan mijn hand. Gestolen legitimering. De weg wordt vervolgd.

Bijna drie decennia later rammelt een aftandse Mercedes 600 tussen de varkens over een verbrokkelde asfaltweg in Gbadolite, het geboortedorp van de ouders van Mobutu, in het uiterste noorden van Congo. Ook al vertrouw je niemand, voor je eigen familie moet je goed zorgen. Hoeveel zelfverklearde ooms, tantes, neven en nichten er ook mogen zijn. Mobutu zelf is ver weg. Als reïncarnatie van de Zonnekoning leeft hij een groot deel van het jaar in een van zijn kastelen in Frankrijk. Zijn vermogen komt overeen met de gehele staatsschuld van Congo. In het land van Napoleon blijkt het gevaar niet meer van buiten te komen, in de gedaante van kleinzielige grootmachten, voormalige vrienden die verkleurd zijn tot politieke tegenstanders, irritante mensenrechtenorganisaties of gewone, ontevreden, onderdrukte, bange, uitgemergelde burgers, maar van binnenuit. Agressieve hordes die zijn trotse lichaam langzaam maar zeker zullen slopen. En hij weet het, zoals zijn lichaam zal desintegreren, zo zal zijn land uiteenvallen.

PASPOORT

Wat mij als kleine wijze man frappeerde: de ogenschijnlijke betekenis der woorden. Ik sprak, ik dacht het mijne. Ik schreef, ik las iets anders. Mijn verlangen naar harmonie en precisie, naar een definitieve morfologie van begrippen in tijd, plaats en ruimte kwam tot uiting in de adressering van de brieven

die ik vroeger aan mijzelf schreef: voornaam, tussenvoegsel, achternaam, straatnaam, nummer, woonplaats, land, werelddeel, hemellichaam. Later, anders en elders, zou ik ongevraagd te horen krijgen dat voornaam, tussenvoegsel, achternaam, straatnaam, nummer, woonplaats, land, werelddeel en hemellichaam niet zonder meer een zinvol geheel vormen. Dat was een hele schok. Dat kan ik mij nog goed herinneren. Nog een verdieping op de toren van Babylon.

Op 21 april 1967 krijg ik mijn eerste paspoort. Nummer T 053807. Ik ben 1 meter 49 lang, mijn ogen zijn blauw en mijn haar blond. De pasfoto toont een vriendelijk en optimistisch gezicht, mijn ogen zijn een beetje geloken en er zit een knik in mijn linkeroor. Ik heb een flinke bos haar, lichtelijk naar rechts gekamd. Mijn handtekening bestaat uit fragiele krullen. Het paspoort is afgegeven door Hr. Ms. Ambassade te Kinshasa. Het eerste stempel komt op 3 mei 1967 in mijn paspoort te staan. Dan krijg ik van F. Makabi, 'Sous-Directeur, Le Chef de la deuxième Section de la deuxième Direction de la Sûreté Nationale' een verblijfsvergunning voor Congo.

Ik besta. Ik heb mij losgeweekt van mijn ouders. Ik heb een eigen paspoort. Dit paspoort geeft mij een officiële identiteit, een recht van bestaan. Ik ben goedgekeurd. Het bezit van een paspoort is een meer dan voldoende reden van bestaan. Ik ben een eenheid van tijd, plaats en handeling. Mijn persoonskenmerken zijn vastgelegd, mijn authenticiteit is vastgesteld. Zonder paspoort zou ik geen blauwe ogen en blond haar hebben. Woonplaats, land, werelddeel, hemellichaam, hier ben ik! Aanvankelijk

verbaas ik mij over het ontbreken van een volledig adres. Maar al snel begrijp ik dat een paspoort niet een bonus is voor een spataderig en geestverkalkend leven op een bank of in een hangmat en evenmin voor het spelen van existentieel verstoppertje achter een dikke palmboom van mystificaties, maar een aanmoediging om de wijde wereld in te trekken, om grenzen te overschrijden. Maar er is ook een kille gewaarwording. Dit paspoort is de administratieve voorbode van mijn vertrek uit dit land.

Vluchtelingen verkeren in een volstrekt tegengestelde situatie. Zij moeten hun paspoort vernietigen en hun bestaan tot dan toe verloochenen om ver van hun geboortedorp enige kans te hebben op een beschermd leven, een herwonnen identiteit, een nieuw paspoort.

HET LANGE AFSCHEID

Hoeveel dromen draagt een mens met zich mee? Is een mens met veel dromen iemand met veel ambities of een fantast? En is iemand met weinig dromen een geranium of een realist? Bestaat de uitdaging van het ouder worden uit het vinden van steeds nieuwe brandstof voor de eigen droommachine? Hebben dromen een uiterste houdbaarheidsdatum? Is het mogelijk om nog te dromen over dromen die werkelijkheid zijn geworden?

We gaan weg. We verlaten ons huis in Parc Embise. De kakkerlakken krijgen vrij spel. Voor Roetje wordt een ander baasje gevonden. Een goed onderkomen, zo bezweren mijn ouders. De Lievabendertjesclub wordt ontbonden, ik verlies

het gezag over mijn jongere zus. Nog één keer zwaaien we naar Hadjinikitas Nicholas Eli. De auto's worden verkocht. Wat gebeurt er met Noël?

We vertrekken uit Congo, dit immense land waarvan wij tot dan toe nog maar een fractie hebben gezien. Is de droom van mijn vader verwezenlijkt of halverwege de nacht ruw onderbroken? Wat is zijn rol daarbij geweest? Vragen, veel vragen. Maar mijn vader is daar niet mee bezig. De volgende droom dient zich aan.

Neem uw bed op en wandel. Tot zes keer toe sleuren mijn ouders in mijn jeugd jaren het hele huishouden naar een andere woonplaats. In elk volgend huis komen dozen op zolder te staan die sinds de vorige verhuizing niet meer zijn uitgepakt. Elke keer glorieert mijn vader in zijn rol van gids en mijn moeder in haar rol van in- en uitpakker. Als kinderen rollen wij onze mat op en volgen, uiteraard. Nu, in Congo, halverwege deze reeks van verplaatsingen, zijn wij nog niet bezig met de vraag hoe flexibel een kinderhart is. We geven ons over aan de nieuwe droom. Een reis. Met kleine stappen, samen een enorme omweg, gaan wij terug naar het land van herkomst.

Vertrekken, weggaan van een bepaalde plek in de veronderstelling daar nooit meer in dezelfde hoedanigheid terug te keren, ergens afscheid van moeten nemen, een leven achter moeten laten, is een milde variant van dood gaan, zo wordt beweerd. Maar met uitzondering van het achterlaten van Roetje herinner ik mij geen psychische erupties bij ons vertrek. De aandacht waarmee de koffers worden gepakt moet de emoties rondom het naderend

vertrek hebben verdrongen. Zes koffers en een hutkoffer voor een gezin dat twee maanden gaat zwerven over de aardbol. Het moet een logistieke uitdaging van formaat zijn geweest, toch voelt het als een vanzelfsprekende onderneming.

Op de vleugels van Air Congo vliegen we per DC 3, DC 4 en DC 6 vanuit Kinshasa via Kikwit, Mbuji Mayi, Kamina, over het gistende Katanga naar Lubumbashi. Vanuit Kikwit en Mbuji Mayi maken we onderweg per Cessna en Piper Cub excursies van een paar dagen naar zendingsposten midden in de groene jungle. Onze piloten zijn stoere Amerikanen die hun ervaring in de Tweede Wereldoorlog hebben opgedaan. Voor hen hebben deze vliegtuigjes de complexiteit van een luciferdoosje. Bij het naderen van de zendingspost scheert een piloot laag over zijn huis, wappert even met de vleugels zodat zijn vrouw weet dat wij binnen een paar minuten zullen landen op de grasstrip van de zendingspost en dat wij een paar minuten later bij haar op het terras zullen zitten. We bekijken de schoolgebouwen, het ziekenhuis en de onvermijdelijke kerk. *Honi soit qui mal y pense.*

In Lubumbashi wordt de reis per trein voortgezet naar Sakania, vlakbij de grens met Zambia. Een meer dan daglange tocht in een zweterige, afgeladen trein waarbij wij de enige blanken zijn. *Een levenslange les in de relativiteit van identiteit.*

Dankzij de energie van ontelbare Afrikaanse lijven en de Belgische en Engelse ingenieurs die de trein als het ideale vehikel voor ontwikkeling, vooruitgang en beschaving zien,

verlaat ik Congo op 10 juni 1967 en reis ik Zambia in. De trein rijdt door naar de Victoria Water Falls, één van de beloofde sprookjes. Een grenzeloze sproeiveel hangt stil in de lucht waar de Zambezi zich onbekommerd in een onzichtbare afgrond stort. David Livingstone realiseert zich vanaf zijn sokkel elke dag dat hij hiervoor naar Afrika is gekomen. We genieten van de koloniale luxe van het hotel vlakbij de waterval. Bijna ongemerkt zijn wij op 14 juni 1967 in Rhodesië aangekomen. Via het onmetelijke treinstation van Bulawayo reizen we door naar de grens met Zuid-Afrika. Daar heeft de idyllische sfeer van de Victoria Water Falls plaats gemaakt voor gespannen agenten en soldaten die met schijnwerpers en genadeloze honden de trein controleren.

Op 17 juni 1967 komen we aan in Zuid-Afrika. Op weg naar Kaapstad verblijven we enkele dagen in Pretoria en bijna een week op een grote citrusplantage. Wij helpen bij het plukken van sinaasappels en worden holderdebolder door elkaar geschud op de aanhanger van een tractor die kriskras over het landgoed rijdt. *Een paar jaar later wordt Outspan in Europa een gehaat begrip.* Om overal onderdak te regelen maakt mijn vader handig gebruik van de gastvrijheid van vrienden van vrienden van vrienden. 'Les amis de mes amis sont mes amis' is zijn oecumenisch motto. Maar 's avonds laat, wanneer het diner goed heeft gesmaakt, bestrijdt hij de apartheidspolitiek van het land en zijn blanke inwoners. Mijn vader moet aan net zoveel dromen als contradicties gastvrij onderdak hebben geboden.

Op 11 juli 1967 gaan wij aan boord van RMMV Capetown Castle, die ons in 16 dagen via Walvisbaai en Madeira naar Southampton brengt. Bij het vertrek wendt het schip pas de steven naar de oceaan wanneer de laatste aan elkaar geknoopte feestslingers die schip en kade nog met elkaar verbinden knappen. Wij komen tot de ontdekking dat wij niet de enigen zijn die ons al varend moeten bekwamen in het afscheid nemen. Het blijkt de voorlaatste reis van dit passagiersschip te zijn. Weemoed overheerst bij de bemanning, de 'crew', een woord waar mijn mond de nodige moeite mee heeft. *Twee maanden later zal het schip op het scheepskerkhof van La Spezia tot schroot worden verwerkt.* Aan boord zijn wij als gezin voor het eerst en het laatst onderdeel van een vakantiekolonie. Hoogtepunten zijn de dagelijks versgedrukte menukaart, het zwembad, de bioscoop, de verstekeling die met een klein bootje op een tegemoetkomend schip wordt overgezet, de zieke bejaarde die een paar dagen later met iets meer clementie dezelfde route aflegt en de verkleedwedstrijd voor alle kinderen aan boord. Hier triomfeert mijn moeder. Uit het niets, met crêpepapier als enig ingrediënt, tovert zij fantastische creaties tevoorschijn voor haar kinderen. Als clown win ik de eerste prijs bij de jongens. Ik krijg een Mercedes 600 van Corgi Toys. Zo varen wij verder. Op 27 juli 1967 zullen wij onze zeemansbenen op Engelse grond planten om na een dag 'sightseeing' in Londen op 29 juli 1967 op Schiphol aan te komen.

Maar zo ver is het nog niet. Kort voordat wij worden ondergedompeld in het schuim van het Neptunusritueel waarmee het passeren van de evenaar wordt gevierd, weten wij Congo hemelsbreed in onze nabijheid. Waar de

vuile modderstroom van de Congo-rivier al tweehonderd kilometer voor de kust het beloofde land aankondigt en de onbeschreven ambtenaren, soldaten, kolonisten, zendelingen en andere gelukszoekers aan boord zich ooit een steeds vormvastere voorstelling hebben kunnen maken van hun tropenjaren, daar vaar ik in omgekeerde richting mee met de uitstervende draaikolken van mijn herinneringen. *Congo is een verhaal geworden.*

COLOFON

*

Voor Frank. “Tempora mutantur, maar waar woonde jij op tienjarige leeftijd?” was de vraag. Waar het nieuwe Rotterdam CS toe kan leiden.

*

Voor het degenen die het graag willen weten. In deze herinneringen heb ik mij, wellicht tot teleurstelling van sommigen, niet of nauwelijks laten meevoeren door het advies van David Vann, “You must sacrifice your family on the altar of fiction”. Wel heb ik, geholpen door een intens onbetrouwbaar geheugen, mijn herinneringen vrijelijk laten zwemmen in een ‘fleuve’ van literaire waarheid.

*

Het ontwerp van de omslag en de vormgeving van het binnenwerk waren in handen van Gijs de Haan. Het druk- en bindwerk werd verzorgd door Drukkerij Sparta te Leiden.

*

Copyright © 2015 Frans de Haan

fransdehaan@telfort.nl

www.misbaremeubelen.nl

Overal trilt de lucht. Boven het grauwe beton van het vliegveld, waar hitte en regen de lijnen hebben verteerd die de grote vogels naar hun platte kooien moeten leiden. Naar links en naar rechts wappert een eindeloze vlakke op het netvlies, spaarzaam onderbroken door de stille silhouetten van gevonden en verloren voorwerpen. De trap op wiertjes kust bijna de snavel van de vogel. Karretjes als slangen waar grote zwarte mannen koffers in ordeloze massa's opstapelen. Overal trilt de lucht van verwachtingen. Nieuwe kleuren. Nieuwe geuren. Nieuwe smaken. Nieuwe vergezichten. Een nieuw land. Een nieuw continent. Het continent van de oudste mens.